

**MILYEN TÁRSADALMI TÉNYEZŐK BEFOLYÁSOLJÁK A 15–35 ÉV KÖZÖTTI KOROSZTÁLY
GYERMEKVÁLLALÁSI HAJLANDÓSÁGÁT?**

Jelige: LKP105

Lezárás dátuma: 2024. 11. 09.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	1
Kutatás aktualitása.....	1
Kutatás célja	2
Kutatási kérdések, Hipotézisek	2
Módszertan	3
1 Társadalmi körkép.....	6
1.1 Első demográfiai átmenet (KSH, 2015, old.: 69).....	7
1.1.1 A második demográfiai átmenetet megelőző – és erősítő – attitűdök.....	8
1.2 Második demográfiai átmenet elmélet (KSH, 2015, old.: 71)	11
1.3 A népességrobbanás megszaladási jelenségének hatása	12
2 Individualizációs folyamatok	14
2.1 A lehetőségek megtévesztő világa	17
2.2 Kockázati társadalom	17
2.3 Globalizációs hatások.....	20
2.4 Erodálódó erőforrások, – produktív, reprodukív munka viszonya	23
3 Családpolitika.....	24
4 Kutatási anyag feldolgozása, legfőbb eredményei	25
5 Kutatás főbb eredményei.....	35
6 Összegzés	37

MILYEN TÁRSADALMI TÉNYEZŐK BEFOLYÁSOLJÁK A 15–35 ÉV KÖZÖTTI KOROSZTÁLY GYERMEKVÁLLALÁSI HAJLANDÓSÁGÁT?

„III. szín (*Pálmafás vidék a paradicsomon kívül. Kis durva fakaliba. Ádám cövekeket ver le kerítésül. Éva lugost alkot. Lucifer.*)

ÁDÁM

Ez az enyém. A nagy világ helyett
E tér lesz otthonom. Birok vele,
Megvédem azt a kártevő vadaktól,
És kényszerítem nékem termeni.

ÉVA

Én meg lugost csinállok, éppen ollyat,
Mint az előbbi, s így körénk varázsolom
A vesztett Édent.

LUCIFER

Vajh, mi nagy szavat
Mondottatok ki. A család s tulajdon
Lesz a világnak kettes mozgatója,
Melytől minden kék s kín születni fog.
És e két eszme nő majd szüntelen,
Amíg belőle hon lesz és ipar,
Szülője minden nagynak és nemesnek,
És felfalója önnön gyermekének. [...]

XI. szín (*Londonban. A Tower és a Temze közt vásár. Tarka sokaság hullámszik, zajong. [...] Estve felé. [...]*
(*Két gyáros beszélgetve jó.*)

ELSŐ GYÁROS

Hiába, a versenyt nem állhatom,
Mindenki az olcsóbb után eseng,
Árum jóságát kell megvesztegetnem.

MÁSODIK GYÁROS

A munka bérét kell csökkenteni.

ELSŐ GYÁROS

Azt nem lehet, most is lázonganak,
Hogy meg nem bírnak élni, a kutyák,
S van is tán a panaszban egy kicsi,
De hát ki mondja, hogy nőszüljenek,
Ki mondja, hogy hat gyermekök legyen.

MÁSODIK GYÁROS

Erősebben kell hát befogni őket,
Dolgozzanak fél éjjel gyárainkban,
Elég pihenni a másik fele,
Kinek álmodni úgysem célszerű.”

(Madách, 1861)

BEVEZETÉS

A KUTATÁS AKTUALITÁSA

Magyarországon is megfigyelhető a '80-as évektől a népességszám folyamatos csökkenése, ami egyre nagyobb terhet ró a társadalmunkra, gazdaságunkra. Ennek következtében jelenlegi rendszerünk hosszútávon fenntarthatatlanná válik. Ahhoz, hogy ez a folyamat megállítható legyen, vagy legalább mérsékelhető, meg kell értenünk, hogy mi van a háttérében. Mivel is állunk szemben? Milyen okok húzódnak meg a gyermekvállalással kapcsolatos elhatározások mögött?

A meghozott döntéseink, tetteink, vagy ezek hiánya egyaránt hat a jelen helyzetünkre, jövőnkre, gazdaságunkra, társadalmunkra, civilizációnkra. Figyelembe véve a körülöttünk mind gyorsabb ütemben zajló olyan társadalmi változásokat, mint a globalizálódás, az individualizálódás, a klímaváltozás, a migrációs folyamatok, a kockázati társadalom kialakulása, az oligopolisztikus,¹ transznacionális nagyvállalatok² megjelenése, az információs és a kommunikációs technológiák robbanásszerű fejlődése, felmerül a kérdés, hogy mekkora döntési szabadsággal rendelkezünk valójában, és az mire elég. Hol tartanak ezek a folyamatok? Hova tartanak és megállíthatók-e szükség esetén? Ha nem, az mivel járhat, hogyan előzhető meg és meddig? Mindezen folyamatok miként befolyásolják a családalapítási, gyermekvállalási trendeket a korábbi évtizedekhez viszonyítva? Hatásmechanizmusaik miként alakítják át életvitelünket, társadalmunk szerkezetét?

Sajnálatos módon a végbemenő változások hatására az egyre nyíló társadalmi olló, a fokozatosan lemorzsolódó középosztály, a fenntarthatatlan, instabil gazdasági helyzet, a gazdaságot sújtó egyre sűrűsödő válságok mind negatív hatásként jelennek meg. Hiszen minél inkább „szorít” a gazdaság, változik a világ körülöttünk, annál inkább elbizonytalanodunk a jövőnkkel illetően, miközben a munka világa egyre több időnket igényli, ezzel hátráltatva és akadályozva a családalapítást, a gyermekvállalást.

„A világ országaiban miért döntenek milliók – ugyan individuálisan, de mégis szinte egy kollektív transz hatására (mintha csak valamilyen magasabb rendű törvényt hajtanának végre)

¹ Kevés számú tőkés nagyvállalat uralma adott gazdasági ág felett.

² Nagyvállalatok, melyek már nem multinacionálisak, vagyis nem tekinthetők nemzetközinek. Tulajdonjoguk egy szűk családi, vagy baráti kör kezében összpontosul, nem a nemzetközi térben lévő részvényesek birtokolják. Mindeközben a munkát kiszervezik a nemzetközi térbe profitmaximalizálási céllal, leányvállalatok formájában, melyek elvégzik a gyártást, összeszerelést, kiszolgáltatást és biztosítják mindehhez a szükséges erőforrásokat, nyersanyagokat.

– úgy, hogy feláldozzák a múlt családi boldogságát az új álom érdekében?” (Beck & Beck-Gernsheim, Kockázatos lehetőségek., 2011, old.: 15)

Fontos, hogy megismerjük a társadalmunk működésének szabályszerűségeit ahhoz, hogy képesek legyünk megérteni, orvosolni, majd ezt követően megfelelően tudjunk tovább élni mint a társadalmunk hasznos tagjai. (Forgács, 2002)

A KUTATÁS CÉLJA

A kutatás célja interdiszciplináris megközelítéssel feltárni a szülőképes korban lévő, a gyermekvállalás szempontjából leginkább érintett 15 és 35 év közötti korosztály döntéseit befolyásoló tényezőket Magyarországon.

Gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy hazánkban és általában a nyugati társadalmakba is jól megfigyelhető a tendencia: a párok egyre később és egyre kevesebb gyermeket vállalnak. A *The Aigent Report 2018* alapján nagyjából 2060-ra a 64 év felettiek aránya az aktív korúakhoz képest megduplázódik, a 80 év felettiek aránya pedig 3,5-szörösére emelkedik. Vagyis látható, hogy a jelenlegi nyugellátási rendszer fenntarthatatlan, és várhatóan az egészségügyre is súlyos terhet ró. (Falus, és mtsai., 2018, old.: 292)

A gyermekvállalással kapcsolatos döntés megszületése egy rendkívül komplex folyamat része. Azok a tényezők, melyek a döntéshozatali folyamatra hatást gyakorolnak, igencsak szövevényesen kapcsolódnak egymáshoz. Mert vannak események és tényezők, amelyek bizonyos helyzetekben negatív irányba befolyásolnák a döntést, de ha az egyén rendelkezik más, ezeket kiegyensúlyozni képes egyéb változókkal, akkor az ő esetében eltérő eredményre juthatunk. A kutatás célja olyan attribútumok felkutatása, melyek esetleg egy későbbi kutatást segíthetnek.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK

A korábbi generációk életútját a társadalmi elvárások, szerepkörök nagyban meghatározták. A mai viszonyokhoz mérten egyrészt sok esetben korlátozottabb döntési lehetőségekkel rendelkeztek, másrészt kiszámíthatóbb jövőkép állt előttük. A közösségek összetartóbbak, nyitottabbak voltak, így erősebb szociális hálót jelentve gyengébb anyagi bázis mellett nagyobb biztonsággal vállalhattak gyermeket a fiatal felnőttek. A modern társadalmakra jellemző individualizmus, valamint a geopolitikai, gazdasági törekvések kedvezőtlen hatásai előnytelen feltételeket teremtettek a gyermekvállalás szempontjából.

Kutatási kérdés 1: A gazdasági rendszerünk által teremtett környezetből érkező ingerek minduntalan fogyasztásra buzdítanak, vágyakat teremtenek, státuszsimbólumokat alkotnak.

Ahhoz, hogy ezek elérhetővé váljanak, egyre többet kell tanulni és dolgozni, aminek többek között a magánélet, vagyis a párválasztás, a család, a rekreációs és gondoskodásra szánható idő látja kárát.

Hipotézis 1: Magyarországon nem jut elég idő, nem áll rendelkezésre elegendő erőforrás, hogy egyszerre lehessen gyermeket vállalni, jövőt építeni, miközben a létfenntartásról, a rekreációról is gondoskodni kell. Jelenleg a stabil munka és anyagi háttér megteremtése előrébb való, mint a családalapítás, így ezek a tényezők hátráltatják azt, és egyre későbbre tolódik a gyermekvállalás.

Kutatási kérdés 2: A jelenleg tapasztalható válságok, bizonytalan gazdasági és ezáltal munkaerőpiaci, anyagi helyzet a vizsgált korcsoportban, különösen egy atomizált társadalomban arra készíti a jelenleg szülőképes korban lévő egyéneket, hogy a gyermekszámot, amelyet szívesen vállalnának, a társadalmi rendszerben fennálló egyéni korlátaikhoz, igazítsák, önálló, megfontolt döntést hozva.

Hipotézis 2: A munkaerőpiaci helyzet által generált iskolázottság, valamint az egyre instabilabb szociális háló, atomizált környezet arra kényszeríti az egyént, hogy mindinkább racionális alapon hozza meg a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseit, felmérve a rendelkezésére álló erőforrásokat, lehetőségeket. Az iskolázottság mértéke negatívan korrelál a gyermekvállalási hajlandósággal.

Az embert élete folyamán számos hatás éri, melyek a tapasztalásaiból levont következtetések, tanulságok alapján láthatatlannak tűnő módon határozzák meg döntéseit.

Kutatási kérdés 3: A bevésoedési időszak, a szülői attitűdök, családi, kötődési minták és azok következményeinek ismerete, a gyermekkor során tapasztalt élménytartományok mind kihatnak a későbbiekben meghozott döntésekre és nagyban befolyásolják azokat.

Hipotézis 3: Az egyén gyermekkori tapasztalásai, testvéri viszonyai, családi hátterének minősége, vagy hiánya befolyásolja a gyermekvállalási hajlandóságát, és kihat a vállalni kívánt gyermekszámra, valamint a vállalási időre.

MÓDSZERTAN

Minta

A vizsgálati minta főként a gyermekvállalással kapcsolatos döntéshozatal szempontjából leginkább érintett korosztályra fókuszál, vagyis a 15 és 35 év közöttiekre. A 15 év feletti korcsoport már elkezd foglalkozni a családalapítás kérdéseivel, lehetőségeivel. A 35 év feletti korosztály nagyságrendileg a nála pár évvel fiatalabbakra jellemző motivációk alapján dönt. A cél minél szélesebb körű szociokulturális háttér alapján kiválasztani a mintát, így felmérve a

gyermekvállalással kapcsolatos eltérő álláspontokat. Induktív megközelítésből kiindulva, megfigyelések alapján tárulnak fel az összefüggések, a kutatás során nyert empirikus adatokat elemezve. Először is idiografikus (egyéni rajzolatokat feltérképező) módon vizsgálom a cselekedetek mögött meghúzódó egyedi (személyes) okokat, azok alapján lehet ugyanis megállapítani, hogy megfigyelhető-e általános (össztársadalmi) érvényű ok-okozati összefüggés, vagy olyan lehetséges változó, mely vélhetően szignifikánsan befolyásolhatja a gyermekvállalási hajlandóságot.

Adatgyűjtés

Az adatgyűjtés kvalitatív jellegű, főként mélyinterjúk alkotják, ami egy általam összeállított kérdőívvel egészül ki. A kutatás célja elsősorban a felderítés.

A főként papíralapú kérdőívek kitöltése megközelítőleg 10 percet vett igénybe. 16 kérdésből állt, kitöltése önkéntes és anonim volt, akárcsak az interjúk, melyek időtartama igencsak eltért – 10-től 45 percig terjedt – annak függvényében, hogy a megkérdezettek mennyire voltak tudatosak, kommunikatívak, nyitottak.. Miután az alanyok hozzájárultak, hanganyagként rögzítettem a beszélgetéseket, s a kérdőívvel együtt használtam fel. A kérdőív három tematikus részből áll. Az első a demográfiai adatokat méri fel, a második a vélhetően befolyásoló tényezők feltérképezését szolgálja. A harmadik rész a gátló tényezők befolyásának mértékét vizsgálja. A teljes kérdőívet az 1. számú melléklet tartalmazza.

40 alannal készült mélyinterjú. Az általános ismérvek mellett a gyermekvállalással kapcsolatos döntések háttérének feltárására irányultak a kérdések. A tematikát tekintve először demográfiai kiegészítő adatokra kérdeztem rá, majd a gyermekvállalásról kialakult konkrét elképzelésekre, végül az azok háttérében húzódó okokra. Az interjú vázlatát a 2. számú melléklet tartalmazza.

Ahhoz, hogy minél átfogóbb képet nyújtson a kutatás, eltérő élethelyzetben lévő egyének nézőpontjait tárta fel. Ezért az interjúalanyok különböző iskolázottságúak, anyagi helyzetűek, más-más lakókörnyezetben élők voltak, a 3 vagy több gyermekesektől a gyermeket tudatosan nem vállalókig.

Jelen adatgyűjtés és vizsgálat egy pillanatnyi állapotot mér fel, keresztmetszetet mutat arról, hogy miként vélekednek a most szülőképes korban lévő, főként 15 és 35 év közötti egyének a gyermekvállalásról, és milyen tényezőket milyen súllyal vesznek figyelembe döntésük meghozatalakor.

A kutatáshoz szükséges adatgyűjtés, mintavétel a rendelkezésre álló erőforrásokat és időt tekintve szakértői kiválasztással, hólabda módszerrel történt, irányított beszélgetések, interjúk formájában, saját készítésű kérdőívvel kiegészítve.

Mérőeszköz

Vélelmezett magyarázó változók az iskolázottság (saját és szülők), az aktuális anyagi helyzet, a létbiztonságérzés, a családi háttér figyelembevétele. Ezen belül testvérek száma, akikkel felnőtt, támaszkodhat-e a családjára (szociális háló megléte), gyermekkori tapasztalás (minták, traumák, saját megélések). Individualizációs törekvések jelenlétének mértéke (önismeret, boldogság, boldogulás utáni vágy, szabadságvágy, felelősség kérdése). Nemzeti környezeti tényezők hatása, vagyis jelen gazdasági, politikai, háborús és munkaerőpiaci helyzet, infrastrukturális ellátottság (egészségügy, közoktatás, óvoda, iskola, bölcsőde). Nemzetközi környezeti tényezők, azaz geopolitikai és háborús helyzet, túlnépesedés, klímaváltozás, migrációs folyamatok, gazdasági szerkezet. Társadalmi változások, növekvő iskolázottság, értékrendbeli változások, individualizáció, globalizációs hatások.

Az elemzésnél felmerülő, szóba jöhető magyarázó változókat az interjúk, kérdőívek kitöltése során kapott válaszok és elbeszélések fedik fel. Így ellenőrizhető, hogy mely változók rendelkeznek magyarázó erővel, milyen mértékben és struktúrában, illetve melyek nem, vagy csak kevésbé. Esetleg milyen egyéb változók jöhetnek még szóba.

A dolgozat felépítése

A dolgozat bevezető részében bemutatom a gyermekvállalási hajlandósággal kapcsolatos döntési struktúrát befolyásoló tényezők aktualitását, különös tekintettel a felgyorsult változásokra, melyek komplexen érintik a vizsgált kérdéskört. Ezt követi a módszertan ismertetése, mellyel a vizsgálat készült.

A tárgyalási rész első fejezete a kutatással összefüggő társadalmi változások ismertetését tartalmazza, visszatekintve a folyamatok kezdeti szakaszára.

A második fejezet az individualizáció és a felgyorsult fejlődés következményeit ismerteti, hogy miként determinálja a környezet, a kultúra, az uralkodó társadalmi rend, a status quo az egyének helyzetét, mozgásterét. A harmadik fejezet a kutatás során nyert adatok feldolgozásából kapott eredményeket ismerteti, igazolását vagy cáfolatát keresve a dolgozat elején felállított hipotéziseknek.

A negyedik fejezet a kutatás lezárása, valamint a hipotézisekben felállított elméletet veti össze az adatgyűjtés során nyert információkkal, tapasztalatokkal, konklúzióval.

Végül az ötödik fejezt összegzés formájában lezárja a kutatást.

1 TÁRSADALMI KÖRKÉP

A jelenlegi helyzet megértéséhez meg kell vizsgálni a döntések mögött húzódó társadalmi okokat, folyamatokat. Amennyiben sikerül feltárni a cselekedeteket kiváltó okokat, szükség szerint megkereshetők a megoldások, vagy fel lehet készülni a döntések által indukált következményekre. Ehhez elkerülhetetlen a visszatekintés, fel kell tárnunk, meg kell vizsgálni a befolyásoló és alakító attitűdök erejét, eredetét, hatásmechanizmusát és eddigi következményeit.

Ha az oksági összefüggéseket és kapcsolódási rendszerüket megértjük, akkor megtudjuk, miért történnek a dolgok úgy, ahogyan. Mivel az ok fennforog, nem is történhetnének a dolgok másként. Az események determináltak (eleve elrendeltek). A dolgok nem tetszőlegesen, szabadon történnek, valami előidézi, meghatározza, megszabja, vagyis determinálja azokat. (Babbie, 2001., old.: 79)

A munkaerőpiacon, a társadalomban, a kultúránkban végbemenő változások komoly hatással vannak a családalapítással kapcsolatos tendenciákra. Az új lehetőségeknek, tanulásnak köszönhetően az emberek számára megnyílt a világ. A 2023/2024-es oktatási adatok alapján a korábbi évhez képest 7,4 ezer fővel többen vesznek részt nappali felsőoktatási intézményi képzésben. Ugyanebben az időszakban szintén az előző évhez viszonyítva 42 ezer fővel többen folytatnak nem nappali iskolarendszerű alapkörű, középkörű és felsőkörű tanulmányokat. (KSH, 2024)

Az alapvető ismeretek elsajátítása az egyének számára lehetőséget teremt, hogy jobban megismerjék világukat, a világban betöltött szerepüket, lehetőségeiket, korlátaikat, akik ennek köszönhetően egyre tudatosabbá válhatnak, jó esetben jobb megélhetéshez juthatnak, a társadalmi mobilitás részesei lehetnek. Elérhetővé teszi az emberek számára a világot előntő információáradat elérését és megértését. A nyugati kultúra beszivárgása, a médián keresztül közvetített értékek, trendek, narratívák által kulturális és gazdasági szempontból fokozatosan előtérbe kerül az egyén jelentősége.

A boldogulás és a boldogság kiemelt szerepet kap, míg a közösségen belüli kohézió (összetartó erő) egyre gyengül, a mások iránti elköteleződés mindinkább háttérbe szorul. Ez megint csak kihat a családalapításra, gyermekvállalásra, hiszen a gyermek felnevelése egy életre szóló, visszavonhatatlan választás. Az ismeretlen felé való elköteleződés, ahol az egyén hátrébb sorolódik, és jó esetben a főszerepbe a gyermek és a biztos családi háttér megteremtése kerül, bizony lemondásokkal, megalkuvásokkal jár. Mindezek kialakítása egy kockázati, fogyasztói, kapitalista társadalomban nem is olyan egyszerű.

A napjainkban zajló folyamatok hatására nagymértékben megváltoztak a gyermekvállalók demográfiai jellemzői, egyre inkább kitolódik a gyermekvállalási életkor. Az ezer nőre jutó élve születések száma a 20–24 éves korosztályban 1980-ban 158,6 ‰ volt, 2000-ben ez már csak 69,9 ‰, 2022-ben 49 ‰-re csökkent, miközben a 30–34 éves korosztálynál 1980-ban 40,9 ‰, 2000-ben 55,3 ‰, majd 2022-re 89,1 ‰-re nőtt. A 35–39 éves korosztályban 1980-ban 13,7 ‰ volt, 2000-ben 19,8 ‰, majd 2022-re 51 ‰-re nőtt. (KSH, STADAT-tábla, 2024)

Leesökkent az 1 szülőképes korú nőre jutó termékenységi arányszám: 1990-ben 1,87 volt, majd mélypontját 2011-ben érte el 1,23-ra csökkenve. A folyamatosan csökkenő termékenység valamelyest javult, 2023-ra 1,51-re mérséklődött. Ez persze még mindig jóval a reprodukciós szint alatt van. 2023-ban 3,7%-kal kevesebb gyermek született, és 22%-kal kevesebben kötöttek házasságot, mint 1 évvel korábban. 2024. január 1-jére 16 ezer fővel csökkent Magyarország népessége. (KSH, 2024.06.11)

Átrendeződtek a családalapítási, házasságkötési szokások is. 1980-ban 80,33 ezer házasságot kötöttek, majd 2010-ben mélypontra süllyedve mindössze 35,52 ezret, miközben a házasságon kívül született gyermekek aránya 2015-ig emelkedett, ekkor elérte a 48%-ot. Az állami intézkedéseknek köszönhetően a házasságkötések száma ismét emelkedni kezdett és 2021-ben tetőzött. Az adott évben 72,03 ezer házasság kötöttet. (KSH, 2024) *(Ugyanebben az évben az MTM – Magyar Target-Pulzus Média Kutató Kft. készített az Országos Takarékpénztár felkérésére egy kutatást, hogy mi okból kötnek házasságot az emberek. Az eredmény önmagáért beszélt: 62% az állami támogatások, kedvezmények miatt, 38% gyerek miatt, 29% a környezeti elvárásoknak akart megfelelni.³)*

Tekintsük is meg az ennek háttérében zajló folyamatokat és a róluk alkotott elméleteket.

1.1 ELSŐ DEMOGRÁFIAI ÁTMENET (KSH, 2015, OLD.: 69)

Azt az időszakot öleli fel, amikor a társadalomra jellemző magas termékenység és magas halandóság fokozatosan változni kezdett. Az elmélet által megfogalmazott egyes szakaszok korszaka, intervalluma nehezen meghatározható, mivel ez társadalmanként, országonként igen eltérő, hiszen számtalan tényező hatására alakul ki. Az első demográfiai átmenet öt szakaszból áll.

Az első szakaszban mind a termékenység, mind a halandóság magas szintű és viszonylag változatlan. Ennek következtében a népesség száma stagnáló, vagy csekély mértékben növekszik csak.

³ Bővebben lásd a HVG vonatkozó cikkében:

https://hvg.hu/gazdasag/20210908_hazassag_szempontok_allami_tamogatas

A második szakaszban a termékenység még mindig változatlanul magas, viszont a halandóság fokozatosan csökkenni kezd. Ekkor a népességnövekedés üteme gyorsulni kezd.

A harmadik szakaszban a termékenység lassú ütemben mérséklődni kezd, miközben a halandóság viszonylag alacsony szintre redukálódik. Ilyenkor a népességnövekedés megugrik. A negyedik szakaszban pedig a születések száma gyors ütemben csökkenni kezd, miközben a halálozások száma alacsony szinten stabilizálódik, és ennek következtében a népességnövekedés lelassul.

Az ötödik szakaszban mind a születési, mind a halálozási arányok alacsony szinten állandósulnak, ami a népességszám stagnálásához, vagy akár természetes fogyáshoz, a társadalom előregedéséhez vezethet végül.

E folyamatok Magyarországon közel egy évszázad alatt lezajlottak. Az 1880-as évektől az első világháborúig bezárólag volt megfigyelhető. A fertilitás (termékenység mértéke) csökkenése a 19. század végétől volt tapasztalható. Az ezt megelőző időszakban a termékenységi arány 5-6-ról 2 alá mérséklődött, miközben a várható élettartam 30 évről 70 évre emelkedett, és a csecsemőhalandóság is drasztikusan visszaesett az egészségügy fejlődésének köszönhetően, vagyis a korábbi 25%-ról 2%-ra csökkent. Amiben többek között eltért a folyamat lezajlása nálunk Nyugat-Európához viszonyítva, az a második szakasz elmaradása. Vagyis amikor a halandóság jelentősen csökkenni kezdett, a termékenységi arány is szinte ezzel egyidőben lecsökkent nálunk, így nem következett be robbanásszerű népességnövekedés.

Ez a demográfiai átmenet egyik oka lehetett többek között az agrártársadalomból való egyfajta modernebb ipari társadalommá való átalakulás. Mivel a korai agrártársadalmakban a gyermek növelte a család lehetőségeit, hiszen viszonylag fiatal kortól munkaerejével képes volt segíteni, erősíteni a család gazdasági helyzetét, addig az ipari társadalomban már többlet terhet rótt a családra.

1.1.1 A második demográfiai átmenetet megelőző – és erősítő – attitűdök

A klasszikus családi, társadalmi szerepkörökben a nők, férfiak és a gyermekek helyzete is a korábbi időszakokban mind gazdaságilag, mind kulturálisan determinált volt. Szigorúan kiosztott szerepkörökkel, felelősségi és döntési jogkörökkel rendelkeztek. Származáson alapuló, kötött munkamegosztási viszonyrendszer, helyhez kötöttség, tradicionális rend szabályozta az egyének életútját. A családi formákban a nőkre jutó szerepkörök, az anyaság, a családban és a családért elvégzett munka nem járt semmilyen anyagi jellegű juttatással, így az általuk végzett munka mennyiségétől és minőségétől függetlenül önállóan helyzetbe

kényszerültek. Ha szigorúan vesszük, hogy a társadalmi elismertség, a társadalmi hasznosság megmutatkozik abban, ahogyan a társadalom értékeli, amit nyújtunk, vagyis megfizeti, ranghoz juttatja az egyént, a hasznossága mértékének megfelelő társadalmi szinthez, megbecsültséghez, akkor visszatekintve a női szerepkörökre, munkakörökre, valamint a nők társadalmi helyzetére, pozíciójukra, megbecsültségükre, leszögezhetjük, hogy vagy nem jelent értéket az általuk elvégzett produktív és reprodukív munka, vagy a társadalom mégsem az elmondottak alapján rangsorolja, pozicionálja és ismeri el az egyén társadalmi hasznosságát.

Azáltal, hogy a társadalmi rendszerünk nem ismeri el a háztartásvezetés, családról való gondoskodás, közösségfenntartás, szolidáris kapcsolatok létrehozásának fontosságát, veszélyezteti a gondoskodást és a társadalmi újratermelés folyamatait. Márpedig ezek a munkák biztosítják a társadalom működésének és az áruvá tett munkaerő létrejöttének, minőségének, rekreációjának alapjait. (Fraser, 2022)

A nők a korlátozott lehetőségeiknek és anyagi önállótlanáguknak köszönhetően kiszolgáltatottak voltak – sokszor még ma is azok – környezetüknek, családtagjaiknak. Társadalmi helyzetüket, mobilizációs lehetőségeiket egyértelműen családjuk, majd férjük határozta meg, amin változtatni nem voltak képesek. Életútjuk egyértelműen determinált volt, amiből sokáig nem léphettek ki. A kora gyermekkortól körülölelő kulturális közegnek köszönhetően, amelyben szocializálódtak, felnőttek, annak elsajátított normái, értékei nem igazán tették lehetővé, hogy helyzetükön változtathassanak, mondhatni a körülvevő társadalmi nyomás és szabályok sokszor még a változtatás gondolatának megszületését sem tették lehetővé.

A társadalom jelentős részének (csaknem egészének) nem voltak lehetőségei. A lehetőségek és azok hiányolásához, az öntudat kialakulásához nagyban hozzájárult az oktatás széleskörű elterjedése, ami elsősorban az ipari forradalmaknak volt köszönhető, melyek igényelték a képzett és egyre képzettebb, tanult munkaerőt. Gazdasági érdekké vált az oktatás kiszélesítése, egyre magasabb szintre emelése minden szempontból. Ennek köszönhetően már nem csak a férfiak és a kiváltságosok joga volt a tudás. A tanulás pedig jó esetben hozza magával a tudást, a tudás meg a mind szélesebb körű tudatosság kialakulását.

Az első ipari forradalmat megelőzően a demográfiai tendenciák, a családalapítási, gyermekvállalási szokások még stabil emelkedést eredményeztek. Majd a gőzgép elterjedésével, a nagy gyárak megjelenésével szükségessé vált a társadalom minél szélesebb körű mozgósítása munkaerővel való ellátottságuk biztosításához. Megjelent az igény az ipart kiszolgáló munkaerőpiacon is a női és gyermek munkaerőre. Részben mert a férfiak már nem voltak elegendően ahhoz, hogy a szükséges élelmet előteremtsék, miközben az újonnan megnyíló

gyárak munkaerőigényét is ki kellett szolgálni, másfelől a női és gyermek munkaerő engedelmesebb volt és olcsóbb. A megjelenő üzemek, a fejlődő ipar több kapacitással rendelkezett, mint amit munkaerővel el tudtak látni. Szüksége volt a gyáraknak a többletmunkára. A tömegtermelés és az így képződött hatalmas profit lehetővé tette volna a rendelkezésre álló munkaerőnek az általa megtermelt javakkal arányos kifizetését, megbecsülését. Viszont akkor még a jellemzően egyszerű, nem fogyasztói társadalom kevésbé volt motiválható többletjövedelemmel, hiszen megelégedtek a számukra szükségessel, és többre tartották a szabadságot az akkor még szükségtelennek ítélt vagyonhalmozásnál. (Jászberényi, 2017)

Így hiába kaphattak volna magasabb jövedelmet a munkáltatóktól, valójában a korábbi kulturális közeg teremtette munkaerőt csak a szükséggel lehetett többletmunkára és munkafegyelemre „inspirálni”. A munkabéreknek ennek megfelelően úgy igazították, hogy ezzel létrehozzák a szükségletet. A szükség pedig egyre szélesebb körben tovább erősítette a kétkeresős családmódot, melyben már nem volt elég a férfi jelenléte a munkaerőpiacon. A megváltozott gazdasági szerkezet, munkaerőkereslet és a kialakult munkaerőhiány a társadalom egyre szélesebb spektrumát kényszerítette bele a tőkehalmozást szolgáló gépezetbe.

Magyarországon 1950-től kezdődően megfigyelhető volt, hogy folyamatosan csökkent a gyermekvállalások száma, amit a Ratkó-korszakban meghozott népesedéspolitikai rendeletek némiképp elfedtek, de a demográfiai mutatókban megmutatkozott.⁴ 1980-tól kezdődően a természetes szaporodás, fogyás arányszáma mínuszba fordult, vagyis 1981-ben a halálozási arányszám már meghaladta az élve születések arányszámát. Az addig működőnek tűnő családszerkezetek óhatatlanul elkezdtek ehhez igazodni, és a létfenntartáshoz szükséges új viszonyokhoz alkalmazkodni. A férfiak a családfenntartó szerepet már nem egymaguk tölthették be, és a munkaerőpiac így vált fokozatosan a nők színterévé is. Egy szakma, munkakör minél kisebb megbecsüléssel, keresettel járt annál nagyobb arányban tölthették be nők, gyermekek. És mint minden éremnek, ennek is megvoltak/vannak a maga előnyei, ilyen például a lehetőségek látszólagos kiszélesedése, miközben az érem másik oldala a korábbi értékrendek, szokások, és szerepkörök átalakulása, így teremtve bizonytalanságot maguk körül.

⁴ Ratkó Anna Magyarország első női minisztere volt. Egészségügyi miniszterként az 1953-ban bevezetett rendelet az ő nevéhez fűződik. Az abortusztilalmat és a gyermektelenségi adót bevezető rendelkezések 1953-tól 1956-ig voltak érvényben. Az ezt megelőző időszakban is tiltott volt a terhesség művi megszakítása, de kevésbé tartották be. 1953-tól viszont a hatóságok is komolyabban vették a rendeletet. Azok ellen, akik megszegték, megindultak a kirakatpercek és a meghurcoltatások. Ez idő alatt a rendelkezéseknek köszönhetően jelentősen megugrott a születések száma. Az ebben az időszakban fogant gyermekeket hívják Ratkó-gyermekeknek, és megközelítőleg az 1973 és 1977 között születetteket Ratkó-unokáknak. (Pongrácz T. , 2013.)

A klasszikus családmódel szereköri elvárásait képtelenség párhuzamosan fenntartani a kétkeresős családmódellekben. Egy háziasszony munkakört – melyben mindent készen biztosít a család számára, annak gondját viselve, a gyermekeket megszülvé, felnevelve, időseket gondozva – betölteni egyszerre egy munkaerőpiaci életpályával, vagyis két munkakört párhuzamosan ellátni egy életen át súlyos következményekkel jár. (Beck & Beck-Gernsheim, 2011) Másfelől, mint láthattuk, a befektetett többletmunka, energia, erőforrás-ráfordítások nem konvertálhatók monetizált (pénzé váló) javakká. Mentese a valódi társadalmi elismeréstől, megbecsüléstől egy töke és fogyasztáscentrikus környezetben. Felmerülhet a kérdés, akkor milyen értéket képvisel, mitől válik vonzóvá a „ma embere” számára.

1.2 MÁSODIK DEMOGRÁFIAI ÁTMENET ELMÉLET (KSH, 2015, OLD.: 71)

Az 1960-as, 1970-es évek óta megfigyelhetővé vált főként a fejlett országokba két jelenség. A termékenységi magatartásban, valamint a családalapításban bekövetkezett kapcsolatok módosulni kezdtek, miközben a halandóság szerepe változatlan maradt. A házasságkötések száma csökkent, a válások száma emelkedett, egyre jellemzőbbé váltak az egyszülő családmódellek, az élettársi viszonyok. Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy az említett jelenséggel egyidőben a '60-as évek elején jelentek meg a fogamzásgátlás modern eszközei, a fogamzásgátló tabletták, melyek szintén komoly hatást gyakoroltak a párkapcsolatalakítási szokásokra, a családtervezésre.

Azoknál a nemzeteknél, ahol az említett folyamatok jelen voltak, megfigyelhető volt a népességszám tartós redukálódása. Az elmélet szerint ezek a társadalmi szinten végbemenő módosulások, súlyponti áthelyeződések nagyban befolyásolták a nők életútmodelljét, a családalapítási szokásokat, a párkapcsolatok létesítésének módjait, melyek kihatással voltak a gyermekvállalásra is. A bekövetkezett hatásmechanizmusok hátterében úgy vélhetően komoly szerepe van az oktatási expanciónak, a munkaerőpiaci, gazdasági és politikai struktúraváltásoknak.

A gazdasági aktivitás növelése egyrészt minőségi, másrészt mennyiségi szempontból nélkülözhetetlen eszközzé válik a jóléti állam alapjainak megteremtésében. A gazdaságnak, így a munkaerőpiacnak fontos eleme a mind képzettebb aktív munkaerő és szakemberi állomány megléte. Ehhez szükség volt az oktatási rendszer kiszélesítésére, ami magával hozta a mind magasabb iskolai végzettségeket, az általános tudásszint gyarapodását, az egyre magasabb fokú tájékozottságot, és egyúttal jó esetben mindezek magukban hordozták a társadalmi mobilitás, a karrierépítés lehetőségét. Összevetve a 2001-es és a 2022-es Népszámlálás adatait, 2001-ben a

nők 38%-a rendelkezett érettségivel, vagy annál magasabb iskolai végzettséggel. 2022-ben ez a szám 59%-ra emelkedett. A férfiak esetében ugyanez az arány 34%-ról 51%-ra nőtt.

Mindezek nyomán a társadalmi normák, értékek elkezdtek módosulni, gyengülni. A társadalmi szerepek fokozatosan megváltoztak, a felnőtté válás fordulópontjai elkezdtek időben eltolódni és átalakulni. A társadalom tagjai számára lehetőség nyílt az önkiteljesedésre, a társadalmi ranglétrán történő előbbre jutásra. Felerősödött az egyén szerepe, míg a társadalom, a közösség értéke fokozatosan háttérbe szorult. Az altruizmus egyre hangsúlytalanabbá vált, miközben az egyéni érvényesülés jelentősége párhuzamosan felerősödött.

A probléma mélységét érzékeltető néhány adat a KSH Helyzetkép 2023-as kiadvány, népmozgalmi adataiból. A házasságkötések száma 2023-ban 21,6%-kal, a születésszám pedig 3,7%-kal csökkent az előző évihez viszonyítva. Ebben szerepet játszik az is, hogy a szülőképes korú nők száma 19 ezer fővel csökkent 2023-ban. (KSH, 2024)

1.3 A NÉPESSÉGROBBANÁS MEGSZALADÁSI JELENSÉGÉNEK HATÁSA

A lokális és nyugati tendenciákkal ellentétben globális szinten a túlnépesedés problémájával küzdünk, ami a technikai fejlődés rohamos ütemét, a globalizációs tendenciákat figyelembe véve a modern társadalomban komoly gondokhoz vezetett, mivel az emberi viselkedés kialakulása hosszú folyamat, melynek részét képezi a biológiailag beágyazott rendszerszervező képesség is. Eszerint megfigyelhető, hogy az emberek alapvető igénye közösségek létrehozása, amelyekhez tartozhatnak, és amelyek erős kohézióval rendelkeznek. Szintén alapvető emberi igény a közös tevékenykedés, a közösségen belüli azonos hitrendszer és a konszenzuális tudásbázis, mivel ezek összetartó funkcióval rendelkeznek, aminek hatására az egyéneken kialakul a közösségük iránti hűség és lojalitás. (Csányi, és mtsai., 2010)

A jelenlegi posztmodern (1945–) társadalmunk alapja az információ, és a médium vált benne az uralkodó alrendszerre. Főbb jellemzője az emancipálódás (jogegyenlőség, függetlenedés), a jóléti államok megteremtése, majd az önmegvalósítás és az örömkeresés (érezd jól magad), valamint a fokozódó túlfogyasztás. Visszatekintve a késő modern korba (1789–1945–'55), ott a gazdaság volt az uralkodó alrendszer, megnőtt a materiális tőke ereje, megjelentek a nagy gyárak, a tömegtermelés (a nők és gyermekek bevonása a munkaerőpiacra), a tömegsajtó, majd a szabadidő, mely megteremtette az élményalapú, túlfogyasztó társadalom alapjait. Napjainkra az embereket már kora gyermekkortól a fogyasztáshoz, élménykereséshez szoktatják a médiumon keresztül, ami mára már a kultúránk részévé vált. Az egyén meghatározói a szabadságvágy, a saját akarat és az egyéni boldogság keresése, aminek a társadalmi

tevékenység, a szolidaritás látja kárát. Míg a megelőző korokban a közösség állt az első helyen, eköré épültek a dolgok, most az egyéné, a személyes boldogulása a központi szerep.

A modern életforma magával hozta a túlnépesedést, aminek következtében a korábban kialakult, elfogadott archaikus struktúrák elkezdtek megszűnni, és helyükbe személytelenebb, ideiglenesebb közösségi csoportosulások, közösségi kultúrák szerveződtek (iskolai, munkahelyi, vallási, érdekcsoportok stb.). Ezek az új, gyenge kohézióval rendelkező csoportosulási formák már nem alkalmasak arra, hogy az egyénben kialakuljon a közössége iránti hűség és altruizmus. Ezekben már nincsenek jelen az összetartó erőt kialakító funkciók. Gyakran változnak és szűnnek meg, valamint az egyes érdekcsoportok között folyamatos versengés folyik az erőforrásokért, ami a közösségi kohézió meggyengülését, széthúzását eredményezi.

A közösség szerepe ennek következtében háttérbe szorul, és az egyén kerül az előtérbe. Az individualizáció során az összetartó erőt kialakító funkciókat az egyén egyedül tölti be, elveszítve ezzel a közösséghez tartozás érzését; a magukra utaltság hatására az egyének elsősorban saját boldogulásukra, személyiségük, életútjuk kibontakozására koncentrálnak. Ez a folyamat pedig törvényszerűen begyűrűzik a család és a párkapcsolatok szintjére, aminek hatására fokozatosan gyengül ezek szerepe, vagyis a hűséges, önzetlen, hagyományos értékeken alapuló támogató tartalmuk. (Csányi, és mtsai., 2010, old.: 11-21)

Az elmúlt évszázadban, évtizedekben bekövetkező nagyléptékű változások időszaka evolúciós fejlődésünk szempontjából mindössze egy pillanatnak tekinthető. A korábbi évezredekhez nagyban eltérő modern életforma új körülményeihez szükséges alkalmazkodás más fizikai és mentális elvárásokat állít a mai kor embere elé a mindennapokban. Az ilyen rövid idő alatt bekövetkezett változások korábban nem tapasztalt mértékű emergens⁵ problémákat okoznak.

Az evolúciós pszichológiát figyelembe véve az emberi szervezetnek hosszú⁶ időn át szűk, erős közösségekben élő vadászó, gyűjtögető, földművelő életmódhoz kellett alkalmazkodnia. Ez idő alatt vált az emberi szervezet alkalmassá az őt körülvevő nehézségekkel való megküzdésre. A Premodern korszakban, a XI–XII. század környékén, a népvándorlást követően kialakult jellemzően agrártársadalmak évezredekre visszatekintő hagyományokkal rendelkeztek. Altruista,⁷ lassan fejlődő közösségekben éltek, egyfajta viszonylagos változatlanságban. A

⁵ Felmerülő, kibontakozó.

⁶ 200–300 ezer év, ha csak a Homo sapiensig (modern ember alfaj) nyúlunk vissza, és eltekintünk a több mint 2 millió éve megjelent emberfélék Homo nemzetségétől.

⁷ Mások, a közösség jólétét, jogos érdekét saját érdekei elé helyező, önzetlen gondolkodásmód.

társadalmak alapját a közösség képezte, az egyén szerepe az volt, hogy a társadalom hasznos tagjává váljon.

Az idegrendszerünk alapjait évmilliók alatt formálta az evolúció ilyenné. A probléma abból adódik, hogy a modern társadalmak által teremtett környezeti hatásokra, folyamatokra már távolról sem jellemző a generációkon átívelő változatlanlanság. Nem csoda, hogy a fejlett társadalmakban a XX. században kialakult gazdasági, ipari fellendülés hatására javuló életkörülmények ellenére a jólét nem eredményezett jól-létet az egyének számára. Gyakorlatilag megnövekedtek a mentális zavarok és panaszok. Ez a jelenség főként a kiszolgáltatottabb helyzetben lévő rétegekben figyelhető meg, ami az új életformához való alkalmazkodási zavar eredménye. „Ezt a zavart a pszichiátria depresszióknak, a pszichológia tanult tehetetlenségnek, vitális kimerültségnek, vagy kontrollvesztésnek, a szociológia relatív deprivációnak nevez.” (Kopp & Skrabski, 2009, old.: 34)

Míg korábban több száz, vagy ezer év állt rendelkezésünkre az új technikai vívmányokhoz való alkalmazkodásra, most ez az idő akár néhány hónapra is csökkenhet. (Miklósi, 2015) Ez számos attitűdre magyarázattal szolgálhat. (Barash, 1980, old.: 19-62) Például pszichés megbetegedések fokozódó megjelenésére, a társadalmi kimerültségre, anómiára, kiégésre, szorongásra, elidegenedésre.⁸

2 INDIVIDUALIZÁCIÓS FOLYAMATOK

Az individualizáció jelensége a modern társadalom összetettségére és ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. Ez a folyamat egyszerre eredményezi az egyéni szabadságot és döntések lehetőségét, de egyúttal a külső környezeti tényezők szülte kényszereket is, melyek között az ellentét igen nagyfokú feszültséget hordoz. (Beck & Beck-Gernsheim, 2011)

Lehetőséget teremt az egyén számára, hogy saját életútját önállóan alakítsa, de közben az iránytűként szolgáló normák, értékek, kulturális támpontok, közösségi kapcsolódási pontok, a közösségi támogatás, hagyományos családi kötelékek meggyengülnek, ami felerősíti az egyénben az elidegenedés érzését. Az egyénnek érvényesülése érdekében el kell fojtania a szolidaritás, az önfeláldozás, az őszinteség és a becsület érzését. Így az emberi viszonyok szükségszerűen egyre inkább háttérbe szorulnak, eltárgyasulnak. (Szalai, 2017)⁹

⁸ Az Európai Neuropszichofarmakológiai Kollégium által 2011 szeptemberében közzétett kutatás 30 európai ország összesen 514 millió lakosára vonatkozó megállapítást tett. Kutatásuk szerint az európaiak összesen 38,2 %-a szenved valamilyen mentális zavarban.⁸ A pszichiátriai szakma szerint Magyarországon a nemzetközi és hazai adatok alapján a mentális zavarok gyakorisága elérte a népbetegség szintjét. (Böröcz, Federics, & Zachár, 2012)

⁹ Bővebben lásd: <https://ujgyenloseg.hu/elidegenedes-az-ujkapitalizmusban/>

Ulrich Beck úgy vélte, hogy a gazdasági fellendülés és az oktatás terjeszkedése mint meghatározó, makroszintű jelenségek teremtették meg az individualizálódási folyamatok alapját. A folyamatok következtében az egyének életminősége, feltételrendszerei javulni kezdtek, viszont mindeközben mégis megmaradtak a korábban kialakult társadalmi különbségek. A jövedelem és az iskolázottság társadalmi szinten emelkedett. Gyakorlatilag társadalmi szintű javulás következett be (lift hatás¹⁰), miközben a rétegződési különbségek változatlan mértékűek maradtak. Ezen a szinten már nem volt oly mértékben mérvadó a különbség, mint korábban, így az egyéni életutak elkezdhettek differenciálódni. A hagyományos értelemben vett társadalmi nagycsoportok tagjai közti kötődés fellazult, „kiágyazódott” (Beck) és az osztályszerkezetek is lazulni kezdtek. Az osztályidentitások fokozatosan veszítettek relevanciájukból. A csoportképződés új folyamatok alapján kezdett szerveződni: a külsőségek (kor, nem, etnikum stb.), az életstílus, a fogyasztási szokások, a kulturális vonások alapján. Olyan új csoportosulások alakultak, mint a mozgalmak és érdekvédelmi szakszervezetek. A korábban oly meghatározó osztályokra jellemző kulturális vonások is fellazultak. A stabil alapokat nyújtó osztályszerkezet és társadalmi rétegződés már nem biztosított stabil keretet az önkategorizációhoz,¹¹ az önazonosság, identitás pontos meghatározásához. (Vincze, 2012)

Mindezeknek köszönhetően az egyén végre elszakadhatott az addigi determinisztikus társadalmi, kulturális, hagyományok által előírt úttól, amely életét meghatározta, elhagyva ezzel korábbi társadalmi kategóriáját. Persze mindezek árnyoldalai itt is megjelentek, hiszen az addig biztos életutat felváltotta a bizonytalanság, miközben megjelent a lehetőség, a döntésszabadság és az ezzel együtt járó kockázatfelelőssége. Vagyis az életút nyitottá válik, a rendelkezésre álló választási lehetőségek száma jelentősen megnövekszik és az egyén a cselekedeteitől, így a döntéseitől függően egyre több életkörülményen változtathat. Látszólag meghatározhatja sorsát, életútját.

A függetlennek tűnő egyén eldöntheti, hogy mit kezdjen az életével, szabadidejével, de körülményei mégis rákényszerítik, hogy sorra olyan döntéseket hozzon, melyek nem minden esetben kedvére valók, vagy nem ért egyet velük, nincs hozzájuk kedve, vágyaival ellentétesek, de meg kell tennie. Valóban dönthet úgy, hogy mindezt nem veszi figyelembe és él magának,

¹⁰ A társadalmon belüli rétegződések megmaradtak, miközben az életszínvonal egységesen minden szinten egyaránt javult.

¹¹ Önkategorizációs elmélet: azon folyamat, mikor az egyén egy csoport tagjaként azonosítja önmagát. A csoporttagság pedig a társas identitás kialakulásához vezet, amikor is az „én” „mi”-vé válik. Ilyenkor az egyén megfigyeli, majd elsajátítja a csoportnormákat, viselkedési mintákat. Ez segít abban, hogy rálasson saját magára, így képesé válik meghatározni önmagát. Kik vagyunk, mit csinálunk, hogyan gondolkodunk, vélekedünk dolgokról.

de az jelenleg is súlyos következményekkel jár. Míg mindeközben a szorgalmát, vagyonát, szabadidejét nem kímélve, kedvét félretéve elindulhat egy produktívnak tűnő mezsgyén, mely esetben kockáztatva erőforrásait társadalmi mobilizációt érhet el.

Szükség van például bizonyos szakmai képesítésekre vagy diplomára a versenyképességhez a munkaerőpiacon, még akkor is, ha ezek nem feltétlenül felelnek meg az egyén érdeklődési körének vagy aktuális hivatásának. Másoknak olyan munkákat, életvitelt kell vállalniuk, amelyek nem minden esetben felelnek meg az érzelmi, fizikai vagy szellemi igényeiknek, de szükségesek a megélhetéshez, vagy a társadalmi normáknak való megfeleléshez. Emellett gyakran érzi az egyén a társadalmi elvárások nyomását a családalapítás, lakásvásárlás vagy más élethelyzetek kapcsán, még akkor is, ha ezek nem minden esetben illeszkednek a perszonális időzítéshez vagy preferenciáihoz. Ez a helyzet gyakran dilemmát jelent az egyén számára, mivel egyensúlyt kell teremtenie saját érdekei és vágyai, valamint a társadalmi elvárások, követelmények között. Az egzisztencia, státusz érdekébe az individuum önmagát kényszeríti a környezete uralma alá, miközben egyre inkább hangsúlyozza önállóságát, egyediségét, pedig jórészt „one best way”,¹² azaz csak egy valódi optimális út áll rendelkezésére, a többi látszólag eltérő út, nem más, mint egy „helyettesítő termék” számára (mely ugyanoda vezet), vagy ha eltér tőle, akkor pesszimális (kedvezőtlen) eredményre visz.

Így az individualizáció is megteremti a maga elvárásrendszerét, kijelölt útjait, lehetőségeit, miközben a hagyományos normák és viselkedésminták fokozatosan veszítik el jelentőségüket. A párkapcsolatok és párkapcsolati, családi értékek is állandóan alakulnak mindeközben, igyekeznek igazodni az újonnan létrejött és létrejövő trendekhez. Korábban a kulturális értékek, normák, hagyományok határozták meg a párkapcsolati metódusokat, a családi életet, szerepköröket. Mostanra a folyamatos társadalmi párbeszéd következményeként az egyének maguk alakítják és értékelik társas, párkapcsolati, családi életútjukat.

Az egyén számára a lehetőség az individuális potenciálján múlik, már nem az osztályhelyzete szabja meg. És erre cáfol rá többek között Bourdieu tőkeelmélete is, mely szerint nagyban meghatározza az egyén lehetőségeit, hogy honnan származik és milyen tényleges külső és belső erőforrásokkal fog rendelkezni, mikor eljut oda, hogy saját döntést hozhat önnön sorsáról.

¹² A környezeti szituáció, a külső környezet és a belső adottságok determinálják, határozzák meg a legmegfelelőbb döntést. Vagyis „A technológiai determinizmus szerint az embernek nincsenek valódi döntési alternatívái: mind a technika, mind a gazdasági szervezetek csak a döntések egyetlen legjobb módját („one best way”) teszik lehetővé, amely a profit maximalizálását teszi lehetővé.” (Molnár, 2015, old.: 1)

2.1 A LEHETŐSÉGEK MEGTÉVESZTŐ VILÁGA

A számtalannak tűnő lehetőség árnyoldala, hogy senki nem mondja meg az egyének számára, mitévők legyenek, mi az útjuk, merre haladjanak. Így látszólag saját döntéseik határozzák meg sorsukat, hisz mindenki ezt közvetíti, miközben „láthatatlan falak”, „üvegpadrók” és „üveg plafonok” veszik körül a társadalom tagjait. Az önmagáért való felelősségvállalásból fakad a magány, hiszen minden döntés a velejáró felelősséggel és következményekkel a döntéshozót terheli, s ha nem hozta meg a várt sikert, akkor önmaga kudarcaként értelmezi. Mindeközben a környezet, a fogyasztásra ösztönző gazdasági rendszer vásárlással, függőséget okozó médiafogyasztással igyekszik minduntalan kitölteni az életvitelből fakadó űrt, mérsékelve a gyötrő kétséget (Hol rontottam el? Miért eddig jutottam? Hogyan tovább?), és az ebből fakadó gondokat, látszólag orvosolva ezzel, de legfőképp elfedve a dolgot. A kultúraipar, a média, a rendszerigazoló ideológiák elrejtik a valós problémákat, „elaltatva” a kritikus gondolkodást, az emberek éberségét, sok esetben fiktív ellenségeket, akadályokat, nehézségeket teremtve. Non-stop manipulálva, ingerelve hajszolják az embereket egy ördögi körbe, melyből egyre nehezebb kitekinteni. A valóságot, a társadalmi rendszerünk szülte kockázatot kínos igyekezettel próbálják elrejtteni az emberek elől, hamis tudatot teremtve. Növelni kell a gazdasági fejlődést, élénkíteni a gazdaságot, gyarapítani a tőkét, ami majd közvetve javítja az életminőséget, miközben egyre drágábban és egyre silányabb termékeket kínálnak, melyekre sok esetben nincs is szükség, de legalább egyre többet kell dolgozni a felkorbácsolt vágyak látszólagos kielégítésére.

Egyfajta társadalmi determinizmus foglyai vagyunk. A minket körülvevő társadalmi rendszer és normái megkötik az egyéni viselkedésünket. (Forgács, 2002, old.: 21)

A szabadságunk látszólag végtelennek tűnik, pedig valójában „egy jó út van (one best way)”, amit a környezetünk nagyban meghatároz számunkra. És bár vannak valódi, példaértékű kitörések, melyekről, időről időre értesít a média egyik-másik platformja (ezzel is igazolva a rendszert és megmutatva, hogy a lehetőség mindenki számára nyitott), de a többség számára nem nyújt valódi lehetőséget a rendszer. A példaértékű kitörések pedig csak tovább mélyítik az egyénekben szunnyadó, a társadalmi korlátok által generált kudarcélmény okozta önvádat.

2.2 KOCKÁZATI TÁRSADALOM

Korunk társadalmi olyan kockázati társadalmak, melyek az egykori rendszerekhez viszonyítva meghaladták a kialakult tényleges veszélyek és kockázatok azon szintjét, melyet a társadalmak és intézményrendszereik még kezelni tudnak. A hajdani korokban a kockázatvállalások jellemzően személyes, lokális szinten jelentek meg, nem képeztek globális fenyegetést a világra

nézve. Az emberek mindig is hajlottak a kockázatvállalásra. „Kockázat nélkül nincs nyereség.” – tartja a mondás is. Az újítások, a nagy felfedezések, áttörések mögött olyan merész újító elképzelések állnak, melyek mertek elrugaszkodni a megszokottól, a járt út helyett elindultak a kockázatosabb ismeretlen felé. Ami megváltozott mostanra, az a rendelkezésre álló lehetőségeknek, technikai vívmányoknak köszönhetően megnövekedett lépték. Itt már a kockázat az emberiségre terjed ki, nem áll meg az egyéni, lokális szinten. A mai társadalmak akár a földi élet megsemmisítésének képességével is rendelkeznek. Környezetvédelmi problémák, nukleáris technológiák, esőerdők – a rendelkezésre álló nyersanyagforrások kiaknázása közben nem veszik figyelembe a lehetséges következményeket. A technológiák által okozott károk nagysága már messze nem azonos a több 100, vagy akár csak a 100 évvel ezelőtti kereskedelmi és társadalmi fejlődés érdekében vállalt kockázatok mértékével, azok várható következményeinek nagyságával. Megjelentek az evolúciós szintű kockázatok, melyek, ha bekövetkeznek, képesek drasztikusan megváltoztatni környezetet, életkörülményeket.

Jelenleg sok esetben a kétely bizonytalanságával születnek komoly, társadalmi szintű rizikóval járó döntések. Vagyis már nem csak az kérdéses, hogy esetleg mikor következhet be káresemény, hanem azt sem lehet tudni, hogy mivel fog járni, mit fog eredményezni, milyen léptékű változáshoz vezethet, ha bekövetkezik. Mindezek hatására kialakult egy olyan társadalom, mely a jövőt kockázatként éli meg. (Molnár, 2015)

Az ingatag jövőkép, a gyorsuló ütemben változó munkaerőpiaci, oktatási rendszer, a környezeti hatások, a bizonytalanság új formái egyre újabb megküzdési stratégiát kívánnak meg az ezekben a rendszerekben felnövekvőktől. Ilyen körülmények között egyre nehezebb meghozni egy optimális, racionális döntést. Egyre kevesebb biztos pont áll rendelkezésre. A mindinkább rövidülő horizont hatására a lehetőségek hosszú távú következményei már nem vélelmezhetők, így a rövidtávú stratégiák válnak hangsúlyossá. A hosszú távú befektetések által nyújtott lehetőségek estében túl nagy a kockázat és nehezen prognosztizálható a nyereség, ezért mind az üzlet, mind a munka világában a rövidtávú siker felé tolódik át a súlypont. Mindezek egyéni megküzdési stratégiákká válnak, melyek így begyűrűzve a magánéletben is megjelennek. (Paksi, Király , & Luksander, 2014) A hangsúly egyre inkább az itt és mostra helyeződik, aminek következtében a felelősségvállalás, a hosszú távban gondolkodás a háttérbe szorul.

Reflexív modernizáció paradigmája. A napjainkban mind hevesebben zajló rohamos fejlődés okozta folyamatok dezintegráló hatással rendelkeznek, elmagányosodáshoz és anómiához vezetnek. Egyre nagyobb mértékű a megosztottság. A tudományokat is mindinkább pluralizálja, önmagukkal való versengésre készíti. Az érdekcsoportok közötti küzdelmek médiavezéreltté, témaközpontúvá és változékonnyá váltak. A társadalom strukturális alapját

alkotó csoportosulások, osztályok, rétegződés alapjaikban megváltoztak. A kulturális értékek, életformák a változások következtében elváltak a munkafolyamatban elfoglalt pozíciójuktól. A modernizáció nem csupán technológiai vagy gazdasági változásokat hozott, hanem társadalmi és kulturális átalakulásokat is eredményezett, amelyek jelentősen befolyásolják az életmódot, az identitást és az értékrendet.

A reflexív modernizáció arra utal, hogy az emberek és a társadalmak egyre aktívabban reagálnak ezekre a változásokra, és igyekeznek befolyásolni vagy irányítani annak érdekében, hogy jobban illeszkedjenek az egyéni és közösségi szükségletekhez és értékekhez. Ennek lényeges része lenne a mindehhez alkalmazható politikai, intézményi, társadalmi és kulturális normák és értékek kialakítása.

Jelenleg társadalmainkat, civilizációnkat leginkább globális és ökológiai kockázatok fenyegetik. A modern ipar sikeres fejlődésével a működését szabályzó nemzetállamok és intézményrendszereik nem képesek lépést tartani. Így a felelőtlenség szervezeti szintűvé vált, hiszen már nem tudják az okozó-elvet¹³ következetesen érvényre juttatni, sem pedig reálisan felmérni a gazdasági cselekmények várható kockázatainak nagyságát.

Paradigmaváltásra van szükség a hosszútávú, „fair” fenntarthatóság érdekében. Etikusan cselekvő vállalkozókra, fogyasztókra. Az emberi erőforrások és természeti források gazdasági hasznát azonos módon kell megítélni, tekintetbe véve a rájuk gyakorolt hatásokat és következményeket. A jelenleg domináns ipari, modern intézményi rendszerek alapjaiban történő átalakítása és az ökológiai kockázatokkal való szembenézés elkerülhetetlen.

A piacgazdaság további növekedése nélkül „szabadgazdasági”¹⁴ szemléletű kultúraváltásra van szükség. Vissza kéne szorítani a globális munkamegosztást (a profitmaximalizálási céllal a nemzetközi térbe kiszervezett munkákat), kevesebb alkalmazotti munka és több saját munka megteremtésével együtt (visszaszorítva ezzel a felelőtlen és szükségtelen mértékű tőkehalmozást és tőkekivonást, mely az egyre nagyobb léptékben nyíló társadalmi ollóhoz vezet).

Dani Rodrik török közgazdász „Kapitalizmus 3.0” elmélete is a modern kapitalizmus fejlődését és annak hatásait igyekszik bemutatni. Alapjaiban az irracionális értéktársadalmazás és túlhangsúlyozott növekedékényszer megállítása, elhagyása, a piacgazdaság szociál-ökológiai

¹³ A 2004/35/EK irányelv alapján az az elvárás, hogy a környezeti károkat okozó vállalatok viseljék a felelősséget a károkért, és kötelesek megtenni minden szükséges intézkedést a károk megelőzésére vagy megszüntetésére. Az ezekre az intézkedésekre fordított költségeket is viselniük kell.

¹⁴ Ez elmélet szerint az állami beavatkozás minimalizálásával (kormányzati beavatkozások, adók, szabályozások) a kormány szerepe korlátozódjon az alapvető közjavak biztosítására és a piaci torzítások korrigálására (pl. monopolhelyzetek kezelésére).

kereteinek meghatározását, a régióirányultság előtérbe helyezését tartaná kívánatosnak. A profitmaximalizálás helyett kisebb profitrátára, fair bérezési rendszerekre lenne szükség. Fontos volna továbbá a társadalmi szabályozás szolidaritása, alapjövedelem bevezetése (Rózsa, 2017) és a mindezeket lehetővé tevő K+F kiemelt támogatása.

A reflexív modernitás és a kockázattársadalom közötti szoros kapcsolat felhívja a figyelmet arra, hogy nem csupán a tudás, hanem a tudatlanság is meghatározó szerepet játszik, mely „önmagától létrejövő” civilizációváltás politikai és gazdasági átalakulással jár együtt. Úgy tűnik, a nyugati modernitás kezd elavulttá válni, és azon társadalmi modellt, amely a kapitalizmust, a demokráciát, a jogállamot és a nemzeti szuverenitást egyesíti, újra kell gondolni. A „mellékhatások korában élünk” (Beck, Giddens, & Lash, 1994, old.: 175), melyre önkéntelenül is reagál a társadalom, ezzel képezve a változások alapját.

Másrésről viszont jelen folyamatok egyre erősítik a kockázati társadalmak hatására létrejövő individualizációs folyamatokat, a kialakult gondokkal szembeni szándékolt vakságot. A hamis tudat, a rendszerigazolás, az ezeket erősítő narratívák elodázzák a problémákkal való szembenézést és a megoldásokhoz vezető utak kiépítését. Ezek következménye a társadalmi szinten csökkenő felelősségvállalás és a mindinkább előtérbe kerülő rövidtávú stratégiák, egyéni érdekek felértékelődése. Márpedig a gyermekvállalás hosszútávú elköteleződést igényel.

2.3 GLOBALIZÁCIÓS HATÁSOK

A globalizációs folyamatok világméretű funkcionális és strukturális rendszereit, alrendszereit tekintve, megannyi szinten összefonódó, kölcsönviszonyban lévő jelenségeket képeznek, ezzel megnehezítve ennek a komplex rendszernek az elemzését. Ezért nagy vonalakban bemutatom kialakulásának folyamatát, majd e hatalmas témakörből kiemelem azon tünetegyütteseket és következményeket, melyeket még fontos megemlíteni.

A globalizációs folyamatok gyakorlatilag egyidősek az emberiség fejlődésével. Már az eszközhasználat megjelenésétől megfigyelhetők, bár akkoriban ez még igen elenyésző mértékű volt. Jelentősebb mérföldkövei, illetve látványosabb elemei például a XVI–XVII. században végbemenő birodalomépítő törekvéseket követően szükségessé vált térszervezés legitimálása (állami szuverenitás megteremtése). Már nem volt elegendő, hogy a kialakult társadalmi csoportok törzsekként, népcsoportokként, uradalmakként, birodalmakként legyenek jelen. Az ezeket alkotó eltérő kultúrák és népcsoportok egységesítése elengedhetetlenné vált. Ezzel is stabilizálni kívánták a kiharcolt és így kiterjesztett újonnan létrejött hatalmi és területi

struktúrákat, majd a folyamat fokozatosan világméretűvé vált. A nemzetek létrejöttenek szimbolikus ideje 1648-ra tehető (vesztfáliai béke).

A gazdaság és a társadalom fejlődésével megindult a városiasodás, majd megkezdődött az iparosodás. A mai értelemben vett modernizáció a XVIII. század óta megfigyelhető folyamat, melynek során az egyének cselekvéseinek hatósugara és ereje tovább növekedett. Mindezek következményeként kialakult a polgárosodás, a tőkefelhalmozás és a polgári-iparosodott társadalom keretrendszere.

Szükségszerűen létrejöttek továbbá a változásokhoz igazdó életmódok, filozófiai eszmék, politikai struktúrák, melyek fokozatosan, kisebb átalakulások mentén lassan áthatották az egész társadalmat. A termelési viszonyok kialakult rendszeréből – gyárak megjelenése, szüntelen tőkehalmozás – fakadóan mind az ember, mind pedig a természet egyszerű csereértékké kezdett válni, figyelmen kívül hagyva érdekeit. Az egyén munkaerővé, kiaknázzható erőforrássá redukálódott. Az emberi lét eldologiasodott, tárgyiasult, és az egyén elismerés hiányában kialakult élethelyzetét, körülményeit passzívan kezdték szemlélni, a szükséges segítségnyújtást, szolidaritást is megtagadva a rászorulóktól. Ez az elidegenedés nem csak a gazdaságban jelent meg, hanem a kapitalista társadalom egészét érintette. (Sik, 2018)

A technikai vívmányok megjelenésével, elterjedésével, az ipari forradalmak lezajlásával világméretűvé nőttek a globális világ gazdasági, kommunikációs rendszerek. A közlekedésben bekövetkezett változások (új technológiák, energiahordozók, hajtásmódok) mind elősegítették a globalizáció exponenciális felgyorsulását. Ezáltal az eltérő kultúrák, értékek, ideák, nézetek, gondolatok, szemléletek, valamint ezek hatásai, végleg átlépve a lokális színteret, kikerültek a nemzetközi térbe, tovább szűkítve ezzel a globalizációs folyamatokat késleltető időt és teret. (Hall, 1992) A globalizációs folyamatok főbb jellemzőinek tekinthetjük a városiasodást, a társadalmak fokozódó összekapcsoltságát, a még most is zajló gazdasági-kulturális egységesítést, a gazdasági és politikai hatalom koncentrációját, a gazdasági polarizálódást,¹⁵ a fogyasztói társadalom kialakulását, a tovább nyíló társadalmi ollót, a környezeti és szociális problémák felerősödését, a túlnépesedést.

Az egyre fokozódó globalizáció hatására mindinkább multikulturális környezet jött létre, mely számos kihívás elé állította a társadalmakat, kultúrájukat és az azokat alkotó egyéneket.

A fiatalok szocializációja, önmaguk megalkotása már nem egy egységes, összefüggő leképződés, mely a környezeti szocializációs közeg hatására jön létre. Helyette a gyorsan változó mindennapok tapasztalata alkotja. A szocializáló közegek (normák, értékek,

¹⁵ Szétválási folyamat, mely két ellentétes oldal között megy végbe, azok irányába.

intézmények) formáló szerepköre mára már fellazult, egyre kevésbé nyújtva támaszt az egyénnek, hogy megfogalmazhassa önmagát. (Rényi, Sik, & Takács, 2014.) A globalizáció, a homogenizálódás gyorsütemű léptéke veszélyezteti a kulturális identitás nemzeti formáit. Az individuum (egyén) a nemzeti kultúra és reprezentációs rendszerének platformjain keresztül definiálja magát. A világot átszövő új kommunikációs hálózatok, a multikulturális környezet, a globális fogyasztás megosztott, labilis, szerepköri válságokkal küzdő identitást teremt, egyre nagyobb kihívás elé állítva az egyént, felolvasztva a határokat, a körvonalakat, a támpontokat, melyek mentén kialakul a szubjektum (személyiség). Egyre változékonyabb, összetettebb folyamattá válik az önazonosság, személyiség felépítése. Az alapokat biztosító nemzeti kultúrák egyre inkább felolvadnak a nagy egészben. (Hall, 1992)

A médium által közvetített sokszínű világ, a gazdasági érdekek és geopolitikai narratívák befolyása alatt mindinkább felgyorsult a folyamat, és megindult a homogenizáció piacgazdasági, kulturális és társadalmi szinten egyaránt.

A háttérben kialakuló globális kormányzás, a transznacionális vállalati érdekek, az abszolút és komparatív versenyelőnyök¹⁶ megteremtése, a mindezekkel kapcsolatos nemzetközi tőkemozgások, célok igyekeznek a befolyásukat, hatalmukat kiterjeszteni – a félperifériás, perifériás nemzetek felett –, és stabilizálni pozíciójukat.

Ehhez pedig éppúgy szükség van egy nemzetek felett átívelő, egységes közösségtudat, kultúra kialakítására, mint egykor a népek felett átnyúló nemzeti tudat megteremtéséhez. Egy homogén környezetet könnyebb kezelni, abban kereskedni, azt kiszolgálni és egyben irányítani, mint sok, eltérő alapokkal rendelkező jogi, kulturális, nyelvi viszonyrendszerben hatékonyan és optimálisan működni.

A homogenizálódáson egyértelműen fáradoznak napjainkban mind a nemzetközi térben jelenlévő politikusok, mind a globális gazdaságot kézben tartó és nagyban meghatározó oligopolisztikus, transznacionális vállalatok irányítói a nemzetközi gazdasági tér egyre szélesebb körű meghódításával és az ehhez szükséges, olykor már-már túlzásba vitt liberalizmus hangsúlyozásával. Csakhogy mondhatni „[...] a humánusmot a gazdasági erők orosz rulett játékanak kiszolgáltató »láthatatlan kéz« nagyon is látható csapásai [...]” egyre inkább sújtják (Pongrácz A. , 2014, old.: 11). A szolidaritás, az emberség egyre kevésbé van jelen azokban a körökben, ahol leginkább tehetnének érte, és ennek hatása lefelé szivároghatva mérgezi a társadalmakat. Tény, hogy mindezen folyamatok a kialakult rendszerek és

¹⁶ Az országok az egyes termékeket eltérő hatásfokú termelékenységgel állítják elő, vagyis eltérő szintű előnyökkel és hátrányokkal rendelkeznek, ezért az adott termék előállításához termelési előnyökkel rendelkező ország kihasználása költséghatékonyságot eredményez.

alrendszerek, nemzetközi szintű intézményrendszerek alapjainak megteremtéséhez nélkülözhetetlenek, hiszen a nemzetközi szinten megjelenő kockázatokat nem lehet lokális, nemzeti szintű politikával, intézményrendszerekkel kezelni és megoldani, ahogyan erre utaltam már az előző fejezetben.

2.4 ERODÁLÓDÓ ERŐFORRÁSOK – PRODUKTÍV, REPRODUKTÍV MUNKA VISZONYA

A társadalmi, gazdasági fejlődés jelen mértéke, a népesség robbanásszerű növekedése olyan kényszerstruktúrát hozott létre, mely megköveteli a globalizálódás, homogenizálódás szükségszerűen kialakult folyamatait, és egyben magában rejtje a rendszer bukását, a fenntarthatatlan és rejtett kockázataiból, erőforrásai korlátok nélküli kihasználásából eredően. A gazdasági rendszer jelen formájában nem csak fenntarthatatlan hosszútávon, de láthatóan a tőkefelhalmozási vágya (szabályozási rendszerek híján) elszabadulva saját erőforrásai, társadalmi alapjai ellen fordult, destabilizálva ezzel a működéséhez szükséges háttérfeltételeket, elválasztva az újratermelési folyamatokat az árutermelési folyamatoktól, háttérbe sorolva, lebecsülve így azok valódi értékét és fontosságát; a kereskedelmi pozíció szempontjából félperiférikus és periférikus államok erőforrásainak korlátlan kisajátításával, anélkül, hogy az így felemésztett, kisajátított javak pótlásáról, regenerálásáról gondoskodna. Mindezzel társadalmi, ökológiai, gazdasági és politikai válságokat hoz létre. Azzal, hogy az erőforrásokat túlhasználja az uralkodó rendszer, az emberi erőforrás rekreációra, gondoskodásra fordítható idejét, energiáját is kivonja (gyermekekről, családok idősebb tagjairól való gondoskodás, háztartások vezetése, közösségek fenntartása, szolidaritás, politikai hálózatok kialakítása), melyek mind részét képezik a szükségszerű regenerálódás és a társadalmi reprodukció folyamatának. (Fraser, 2022, old.: 104)

Mindezen folyamatok lezajlása hazánkban is megfigyelhető. Magyarországon szükségszerűen a kétkeresős családmódel dominál, ami köszönhető egyrészt az olcsó bérezéseknek, másfelől a gazdaság munkaerőigényének és a nők önállósodási kényszerűségének. 2016-tól bevezették, hogy a szülés utáni 169. napot követően a szülő korlátok nélkül vállalhat munkát. 2023-ban a GYED¹⁷ mellett 42 ezren*, a GYES¹⁸ mellett 29 ezren* kezdtek el dolgozni. 2018-hoz képest a GYED mellett dolgozók száma 27%-kal nőtt. (*Számukban átfedés van.) (KSH, 2024) A nők foglalkoztatottsága folyamatosan emelkedik. 2009-ben a 25 és 49 éves nők 74,4%-a dolgozott, ez 2023-ra 84,3%-ra emelkedett. Tovább bontva: 2009-ben a 3, vagy több gyermeket nevelő

¹⁷ GYED: Gyermekgondozási díj, a gyermek születését követően a 168. naptól két éves koráig jár.

¹⁸ GYES: Gyermekgondozást segítő ellátás, a gyermek második életévétől a harmadik életévéig jár. Bruttó összege 28 500 Ft, melyből 10%-ot levonnak nyugdíjjárulékként. Összege 2008 óta változatlan.

nők 48,8%-a dolgozott, míg 2023-ban ez 67,1%-ra emelkedett. (KSH 20.1.1.28. A 25–49 éves nők foglalkoztatási rátája [%]) A korosztályt tovább szélesítve: a 20–64 év közötti korosztályra vetítve a nők foglalkoztatási rátája 2009-ben 58,6% volt és 2021-re 73,5%-ra emelkedett. (KSH Fenntartható Fejlődés Indikátorai, 4.6. Női-férfi foglalkoztatási rés bemutatása szerint.) (KSH, 2022)

A gondoskodási munkák a reprodukciós folyamatok elengedhetetlen részét képezik. Azáltal, hogy ezeket a folyamatokat reprodukciónak tekinti társadalmunk, gyakorlatilag háttérbe szorítja, miközben kulturális mintává emeli a produktivitást, a materializált javak hajszolását. A magyarországi társadalompolitikában is megfigyelhető folyamattá vált a munkaalapú társadalom megteremtése. A családtámogatási rendszerünk számos elemét munkaviszonyhoz kötötték, vagy értékét befagyasztották, így tovább csökkentve a szociális kiadások mértékét¹⁹ és a családalapítás támogatását.

Annak ellenére, hogy a közvélemény úgy vélekedik, a legnagyobb érték a gyermek, mégsem biztosít elegendő időt, teret, erőforrást a gyermekvállalásra, miközben a gazdaság a működéséhez szükséges erőforrásokat elvonja. Jelenleg a társadalmi megbecsültség alapján legnagyobb értékkel (anyagi megbecsüléssel, elismeréssel) a produktív munka,²⁰ munkaszerződés alapú bér munka bír. Mindezek következményeként a gyermekvállalás, a reprodukciós munka nagyfokú anyagi kiszolgáltatottsággal jár, a gyermeknevelés és az ahhoz szükséges háttérfeltételek megteremtése sok pénzbe kerül, ami további hátráltató tényezőként jelenik meg, tovább csökkentve ezzel a gyermekvállalási kedvet.

3 CSALÁDPOLITIKA

Magyarországon az elmúlt 15 évben számos gyermekvállalást ösztönző, segítő családpolitikai intézkedést hoztak, melyek részleges sikereket eredményeztek.

A 2011-től bevezetett családi adókedvezmény segítette a többgyermekes családok anyagi helyzetét, viszont elsősorban a középosztálybeli tehetősebb családokat támogatta. A GYED Extra 2014-től segített az anyáknak a munkaerőpiacra visszatérni, de inkább a magasan képzett nők számára nyújtott segítséget. A 2015-től bevezetett CSOK javította a lakáshoz jutás esélyeit és a lakhatási körülményeket, viszont jellemzően inkább a kisebb településeken volt hatékony, valamint hatására az ingatlanárak is megemelkedtek. 2019-től elindult a babaváró támogatás, ami anyagi segítséget jelentett a családok számára, viszont növekedett általa a háztartások

¹⁹ Bővebben lásd a Szabad Európa vonatkozó cikkében: <https://www.szabadeuropa.hu/a/a-kormany-13-eve-nem-emeli-a-gyes-osszeget-most-ugy-dontott-mar-nem-is-fogja/31047739.html>

²⁰ Közvetlen anyagi javak előállítására irányuló termelőmunka.

eladósodása. A négy vagy többgyermekes anyák 2020-tól bevezetett SZJA-mentessége nagyon keveseket érint, így hatása minimális volt.

Míg az adókedvezmények, otthonteremtési támogatások, szociálpolitikai intézkedések kedvezően befolyásolják a gyermekvállalást, addig az infláció, a növekvő megélhetési költségek, gazdasági bizonytalanság, megemelkedett lakásárak, lakhatási költségek gyakran felülírják mindezek pozitív hatásait. Összességében 2008–2023 között 2008-hoz viszonyítva 14 ezer gyermekkel született kevesebb, vagyis a részleges sikerek ellenére a tendencia továbbra is csökkenést mutat.

Láthatóan a születésszám-alakulást nagyban befolyásolják a gazdasági válságok, a családpolitikai reformok és a lakosság anyagi helyzete. Az intézkedések vonzóbbá tették a gyermekvállalást a középosztály számára és segítették a nagycsaládosokat, de a mélyben meghúzódó társadalmi, kulturális okokra nem szolgálnak válaszul. Az alacsony jövedelemmel rendelkezők számára nem kínálnak érdemi lehetőséget, és nem csökkentik a munka és a magánélet között húzódó feszültséget.

4 KUTATÁSI ANYAG FELDOLGOZÁSA, LEGFŐBB EREDMÉNYEI

A szülők példája sok esetben már nem állja meg a helyét a mai kockázati, rohamos léptékben változó, egyre kiszámíthatatlanabb világban. A korábbi viselkedésminták, megküzdési stratégiák már egyre kevésbé eredményesek, nem igazán alkalmazhatók sikeresen. A fiatalok esetében az életpályájukat jelentősen befolyásoló döntéseket meghozni igencsak nehézzé vált. Merre is induljanak tovább, mit tanuljanak, mire szakosodjanak, milyen szakmát sajátítsanak el, mire készüljenek fel az életben? Mikor és hogyan váljanak le a szüleikről? A párválasztásukat hol/mikor/milyen platformon keresztül tegyék, mikor alapítsanak családot és azt hogyan lesznek képesek megtartani, eltartani? Mindezt miből finanszírozzák, és meddig tudják finanszírozni? Igencsak nehéz kérdések.

A szülők sok esetben nem bírnak el több terhet, ahogy a pályakezdő fiatalok sem. Ezért a kutatásom során megkérdezett interjúalanyok szinte mindegyikénél a biztos anyagi háttér, egzisztencia megteremtése állt a gyermekvállalás előtt. Akik nem ezt emelték ki elsődlegesen, azok már ezzel részben, vagy egészben rendelkeztek, vagy párkapcsolat hiányában annak meglétét jelölték meg első helyen.

A szülőképes korban lévő fiatal, pályakezdő felnőtteknek maguknak kell megteremteni az új családjuk alapjait, miközben igyekeznek elsajátítani a munka világához szükséges képességeket, leválni családjukról és közben fenntartani magukat is, mindezt egy atomizált,

rohamos léptékben változó világban, ahol a munkaerőpiac is egyre kiszámíthatatlanabb, a gazdasági válságok is egyre gyakoribbak.

- 9. interjúalany 34 éves nő (főiskolát végzett, 2 gyermekét egyedül neveli, dolgozik). Megkérdeztem, hogy mikor jött az első gyermek (nem volt tervezett)? Akkor milyen háttérrel rendelkezett?: „Hát akkor albérletbe laktunk, mondjuk így onnan vissza is mentünk utána így az édesanyámhoz, aki egyedül él egy nagy családi házban, hogy így a mai GYES-ből azért így nem lehet gyereket nevelni, meg albérletet fenntartani. [...] Rá voltunk kényszerülve egy ilyen helyzetre. Jelenleg is ott lakunk, de úgy tervezem, hogy valamilyen önkormányzati lakást megpályázni ott a kerületbe, hogy külön legyünk. ...” 6 éve költözött haza az édesanyjához. Megkérdeztem, hogy a baráti körében mit tapasztalt a gyermekvállalás kapcsán, mik a tendenciák. „... A környezetemben viszont pont azt látom, hogy ez nagyon kitolódik [...] 35 fölött, vagy 40 fölött így a baráti környezetemben. Nekik is így a felelősség vállalással, hogy ők hogy állnak, illetve az, hogy meglegyen egy olyan biztos anyagi háttér, amibe ők gyereket vállalnak. Hogy meglegyen a biztonságérzete, hogy van hova. ...”
- 10. interjúalany 32 éves férfi (érettségizett, gyermektelen, dolgozik). „...Már nagyon régóta szeretnék gyereket, csak mikor elkezdődött a COVID, akkor még volt rendes fix állásom stb. és úgy el tudtam volna indulni, vagy képzelni, hogy gyerekem lesz, de bejött ez a COVID és sajnos haza kellett költöznöm, és azóta is ezen rágódom, hogy valahogy ebből kijöjjek. ...” Megkérdeztem milyen tényezők hátráltatják jelenleg. „Első körben ez még a lakhatás előtt van, hogy egy olyan fix munkát találjak (és most ez össze is fog jönni), amivel el tudok valahogy helyezkedni. Az most jelen helyzetben mindegy, hogy mi, de elég pénz, be vagyok jelentve és akkor legalább el tudok indulni valahogy. [...] Mióta feloldották ezt a COVID, pandémia zárlatot, azóta vendéglátózok [...] és nem ugyanaz, és ebből nem lehet úgy életet felépíteni, mint korábban. Mert nem tudok annyi pénzt félretenni, meg nem egy olyan fix lehetőség. Ha nem a sajátod, akkor nagyon keveset kapsz érte, nagyon sok munkáért.” Megkérdeztem, hogy korábban jobb volt-e a helyzet. „Sokkal, sokkal. ...”
- 19. interjúalany 20 éves férfi (érettségizett, gyermektelen, dolgozik), 26–28 évesen szeretne majd gyereket. Megkérdeztem: miért csak akkor? „Úgy érzem akkor leszek majd anyagilag úgy. Akkor lesz majd munkahelyem, beállok egyenesbe, akkor lesz már albérlet, vagy lakás, ház, bármi. Addigra már kicsit külön élünk a barátnőmmel (reméljük, addigra már meglesz). Külön élünk, és akkor már tudjuk, hogy hogy lesz. Hogy el tudjuk látni magunkat pénzzel, és hogy tud-e jönni még egy gyerek. ...”

- 29. interjúalany 35 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „...Rendszeres, hogy a férjemet 2-3 hónap késéssel fizetik ki. Nem jelentik be, számlát kell adnia és nincs szabadság, betegállomány. Jól keresne (építésvezető), ha rendszeresen kifizetné a cég. Sokszor az én fizumból vészeljük át ezeket az időszakokat. Stabilabb, mint az övé, de elenyésző. Megőrültem volna egy kisbabával, hogy nem tudom, biztos lesz-e mit enni másnap, vagy hogy a csekkeket be tudjuk-e fizetni. Épp elég stressz egy újszülött egy kapcsolatba, ha ezt még megfejeljük anyagi gondokkal, akkor nevelhettem volna egyedül a semmiből a gyermekem. Ha lenne létbiztonság már meggondoltam volna magam, de így marad a józanész. ...”
- 31. interjúalany 32 éves nő (érettségizett, 1 gyermekes, dolgozik). Az első gyermek nem volt tervezett. „... Az anyagi szempont azért volt másodlagos, mert még aránylag friss volt a kapcsolat. Egy éve voltunk együtt. Így a másodiknál azt mondom, hogy HA lesz második, itt már az anyagi tekintet lesz az első. [...] Amikor terhes lettem, akkor én elvesztettem a munkámat is ráadásul. Igen és akkor innentől kezdve ez így borult az egész, hogy nem tudtuk a különköltözést megvalósítani. ...”
- 35. interjúalany 27 éves férfi (érettségizett, gyermektelen, dolgozik). „... Onnantól tekinteném stabilnak, hogy ha van az a tartalékom, amibe tudok nyúlni, hogy ha bármi beütne. Hogyha nem kéne attól félnem, hogy mit tudom én most nem tudok dolgozni egy hónapon keresztül, mert XY történt, akkor nem fogják kivenni alólam a lakást, vagy bármi. Hogy biztonsággal tudjak odaadni mindent, amire szükségünk lehet az életben. Vagy az, hogy ugye egy olyan lakást venni, házat, bármit, ami már egy biztos pont és már az enyém. Ha törik, szakad, akkor is van hova menni. És nem más emberektől függeni, ahogy most azt mondja XY, hogy: – Bocs, de mától menned kell máshova. [...] Ha most perpillanat történne bármi, akkor kölcsönt kéne kérnem lakásra, vagy bármire. Még a mostani helyzetben is. Nem keresek rosszul, de [...] havi 230-240 ezer forint megy el csak arra, hogy élek valamiben. Bármi történne egészségügyileg, már akkor is azt mondanám, hogy nagyon meg kéne, hogy húzzam magamat. Nem merek lassan elmenni orvoshoz. Inkább kivészelem útközbe a betegségeket...” Megkérdeztem, hogy ha nem sikerül megteremteni a stabil anyagiakat, akkor meddig tolná ki a gyermekvállalást. Vagy inkább vállalna végül biztos anyagi bázis nélkül? „Hogyha azt érzem, hogy ezzel csak kib*szunk saját magunkkal, akkor kib*szunk a gyerekekkel, szarul fog főlnőni, mi is szarul fogunk élni. Akkor talán nincs értelme, akármennyire is szeretnék belülről...”

Sokszor felmerül a kérdés, mikor is válnak a fiatalok felnőtté, a társadalom felelősségteljes tagjává? A felnőtté válással belépnek a munkaerőpiacra, így hozzájárulnak a nemzetgazdaság által biztosított szociális ellátórendszerek, közalkalmazotti munkakörök és közszolgáltatások fenntartásához, a társadalmi reprodukcióhoz. Ahhoz, hogy egy nemzet működőképes maradjon, szükség van a társadalmi, gazdasági szempontból aktív polgárookra. De milyen lehetőséget biztosít, milyen értékeket társít a valóságban ehhez a társadalmi rendszerünk? Magyarország törekszik a munkalapú társadalom megteremtésére.

Jelenleg Magyarországon a nők korábbi jövedelme alapján állapítják meg a CSED és a GYED összegét, így a tanulmányok befejeztével szükségessé válik a munkaerőpiaci részvétel, hacsak az egyén nem rendelkezik olyan stabil családi háttérpotenciállal, mely lehetővé teszi számára a huszas évei elején, hogy a tanulmányait befejezve közvetlen családot alapíthasson, ezzel is fokozva a gyermekvállalás idejének kitolódását.

A korábbi korokhoz viszonyítva a mai fiatalok életpályája késleltetett. A tanulmányaikat befejezve stabil munkahelyet kell találniuk. 18–19 évesen leérettségiznek, 20–24 évesen szakmát, diplomát szereznek, majd amennyiben nem tanulnak tovább és sikerül elhelyezkedniük, még a szüleikkel élve, pályakezdőként vannak jelen a társadalomban. Ekkor kezdhetik el megalapozni új felnőtt életüket, megteremteni annak feltételeit. Megfelelő párt, munkahelyet találni, stabilizálódni 3–5 év, 23–29 évesen kezdődhet a „fészekrakás”, saját élettér megteremtése. Egzisztencia nélkül, kezdő fizetésből?

- 39. interjúalany 34 éves férfi (főiskolát végzett, 2 gyermekes, dolgozik). Kérdeztem, hogy tapasztalt-e pozitív vagy negatív példát, ami megerősítette, illetve eltántorította a gyermekvállalást tekintve. „... Abba a generációba, amibe vagyok ott elsők között voltam mint apa. Nem, nem sokan vállalnak a mai napig. Most, most így 35 felé kezdenek el szülővé válni....”

Egy átlagosnak mondható pályakezdő a fizetéséből ma Magyarországon, ha különköltözik az albérletet is fizetve (80 000–230 000 Ft) nem sok keresetet tehet félre lakásvásárlás céljából. 2023-ban a teljes munkaidőben foglalkoztatottak átlag havi bruttó munkabére 571 200 Ft volt, ami nagyságrendileg nettó 379 848 Ft-nak felel meg. (KSH, 2024) Az Egyensúlyintézet szubjektív szegénységkutatást végzett a magyarok pénzügyi kitettségéről. A megkérdezettek szerint 2024-ben egy átlagos megélhetést biztosító nettó jövedelmi szint 400 000 Ft. A felmérésük szerint a válaszadók 76%-a átlagos jövedelmi szint alatti csoportba sorolta magát, melyben problémát jelent a kiadások fedezése. Ezen belül 43% az, aki nettó 250 000 Ft alatti jövedelemből próbál megélni. A szülők 34%-a az elmúlt két évben legalább egyszer lemondott

az ételről, hogy gyermekét megfelelően meg tudja etetni. Minden negyedik megkérdezettnek kihívást jelenthet idén télen a fűtésszámla kiegyenlítése. (Egyensúly, 2024) A felmérés 18 évesnél idősebbekre terjedt ki, 1000 fős reprezentatív, kétlépcsős rétegzett mintavétellel készült.

Mindezek fényében érthető, hogy az anyagi körülmények és a gyermekekre fordítható gondoskodási idő befolyással vannak arra, hogy végül hány gyermeket vállalnak az emberek.

- 8. interjúalany 29 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „... nagyon sokszor már így az anyagi keresztszabja meg a határt a gyerekmenyiség szempontból. És hogyha mondjuk így annyi pénzem lenne, hogy el tudnám őket úgy látni, ahogy én gondolom, ahogy őket kell, akkor egy tíz gyerekkel simán ellennék. És akkor mehet fifti-fiftibe. Ötöt megszülok, ötöt meg örökbe fogadok. ...”
- 39. interjúalany 34 éves férfi (főiskolát végzett, 2 gyermekes, dolgozik). Kérdeztem tőle, miért nem vállalna számára ideális esetben sem több gyermeket. Úgy érzi, a gyermekekre fordított idő az, amiből nem tudna eleget adni. Így is gondot okoz számára, hogy a két gyermek közt meg kell osztania a figyelmet. „... Szerintem a kapcsolat sem biztos, hogy elbírna még egy gyereket. Tehát az az időhiány, amit nem tudunk egymásra szánni, majd a nap végén már ugye fáradtak vagyunk, a reggel kapkodással indul. ...”

A nők és férfiak előtt sorakozó számtalan példa, anyák, apák, nagyszülők túlterhelt élete sok esetben „nem feltétlen tűnik” egy boldog, könnyed életútnak. Milyen mintákra tehetnek szert a gyermekek, milyen megküzdési stratégiát sajátíthatnak el a felmenőiktől?

Végül a harmadik kérdéskör, hogy miként jelenik meg a gyermekkori tapasztalás, a családi, szülői minta a családalapításkor. Többen megemlézték az interjújuk során, hogy némely családi mintázatot nem szeretnék tovább vinni, ezért várnak még inkább, vagy nem is szívesen vállalnak gyermeket, legalábbis nem mindenáron.

- 40. interjúalany 34 éves nő (érettségizett, gyermektelen, dolgozik). „Nekem valójában az édesapám nem nagyon volt jelen az egész gyerekkorom alatt. És most így belegondolva, nem csak most, de hogy már így azért gondolom, hogy ennek is nyilván lehet valami hatása arra, hogy már gyerekkorom óta nem érzem azt, hogy – Hú, ez a világ legjobb dolga, a gyerekvállalás. [...] Én ezt gyerekként egyáltalán nem éltem meg nehéznek, csak így utólag visszatekintve rá azért látom, hogy nyilván nagyon sok mindent megkaptam, meg nagyon sok minden ott volt, de nem feltétlenül azt a családképet mondjuk, ami, amire mondjuk engem arra sarkallna, hogy – Hú, ezt én is meg akarom ismételni.”

- 29. interjúalany 35 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „...Sosem akartam igazán, nem hiszem, hogy nekem ez menne. Részint semmi szín alatt nem akarom tovább vinni a családi mintát, másrészt az instabil anyagi helyzetünk. [...] Úgy látom, hogy az anyai ágról idegrendszerileg igen terhelt a család. Ez nagyon nyomaszt. No meg egy »náci tábor«-ba nőttem fel, ahogy a párom mondani szokta és érzem a késztetést én is, hogy a gyerekeket full beszabályozzam. Nem vagyok megértő. Csendet, rendet, fegyelmet. De ami a legjobban visszatart, az a szorongás, amit én is tovább adnék, ahogy anyám tette. Az pokol. Ennél jobban szeretem a »gyermekem«. Nem kívánok ilyen életet neki...”
- 20. interjúalany 27 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „...ilyen 30 éves korom körül, hogy ha akkor jönne mondjuk az első babám, akkor az így az nekem egy tök jó dolog lenne, de hogy a 30-at mindenféleképpen megvárnám már.” Miért? – kérdeztem. „Azt érzem, hogy még a saját magam fejlődésében meg kell lépnem egy pár olyan szintet, ami ahhoz vezet, hogy máshogy adjam át azokat a dolgokat, amiket mondjuk én hozok a családból, vagy ami így generációsan megy. ...”

A gyermekvállalás kapcsán megjelennek olyan személyes, belülről fakadó, komoly befolyással bíró attitűdök is, melyekről nem szívesen beszélünk, de mégis komoly hatással vannak és nem egyedi jelenségek.

- 16. interjúalany 34 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik) „... Hát azért az szerintem félelmetes, hogyha felelősséggel vagy egy kisember iránt. [...] szerintem az elég csodálatos, de egyben elég kriptikus dolog, hogy a testedben és a méhedben növesztasz két sejtet, amiből egy másik kisember lesz, és akkor megszülsz, és utána minimum 18 évig, de amúgy meg élete végéig felelősséggel tartozol érte. ...”
- 7. interjúalany 27 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). Megkérdeztem, hogy miért nem akart soha gyermeket. „... Ennyire nincs meg a hívás. Tehát hogy ez most így nagyon-nagyon-nagyon csúnyán fog hangzani, de ez olyan parazita dolog, ami ott nő benned, egy másik ember, meg mit tudom én mi. Igen, hogy egy ilyen tök idegen. És értem én, hogy ez szép, csak szerintem nem. [...] Nincs egy fél éve, hogy kimondtam, hogy én még soha életemben nem szoktam le semmiről, de nem is akarok. Kilenc hónapot hogy bírjak én ki, hogy így templom vagyok, nincs baj, nincs izé, alien van bennem...”
- 29. interjúalany 35 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „... Elég bizarr dolognak gondolom a terhességet, meg minden. Felfoghatatlan, hogy a természet miért alkotott meg olyanra minket, amilyen. Préselj ki egy dinnyét egy kulcslyukon. Aha, majd mindjárt. Biztos nagyon csodás. Az orvosok meg...mázli kell ahhoz, hogy ne egy érzéketlen

gyíkot fogj ki, aki tojik a fejedre. A tesóm csúnyán szétrepedt, mert a doki elment kávézni és nem volt ott időben. Volt mit foltozni utána rajta. Azt mondta utána a tesóm, hogy a varrás rosszabb volt a végén, mint az egész szülés. Bravó. ...”

- 38. interjúalany 16 éves nő (tanuló, gyermektelen). Megkérdeztem, mi az oka, hogy nem szeretne gyermeket, amire azt mondta, hogy mert nem szereti őket. Kértem, hogy ezt fejtse ki. „... Zavaróak, undorítóak, sok munka, és nem szeretem a sok munkát.” Megkérdeztem, mit ért az alatt, hogy zavaróak, undorítóak. „Nem tudom, meg kell szülni, pelust kell cserélni, meg aztán még pelust kell cserélni. Aztán meg oviba, etetni kell, meg ilyenek és az nem jó, azt nem szeretsem. [...] Nem is akarok, inkább magamra költeném a pénzem, időm. ...”

A külső körülmények is befolyással bírnak.

- 25. interjúalany 19 éves nő (tanuló, gyermektelen) „... Elsődlegesen ebbe az országba biztos, hogy nem szeretnék. Hogy valószínű, miután külföldre költözöm, utána lesz ez alkalmas.” Megkérdeztem, hogy miért nem szeretne ebbe az országba gyereket szülni.: „Hát nekem ez itt egyáltalán nem biztos alap és itt nem szeretném felnevelni a gyerekeket, mert hogy számomra itt semmi olyat nem tudnak nyújtani, amit én a gyerekeknek nyújtani tudnék.” Kértem, pontosítsa, mire gondol. „Akár anyagilag, akár kultúra, az is egyértelműen, de az oktatás is szerintem kegyetlen. Az egészségügyről nem is beszélve. ...”
- 23. interjúalany 24 éves nő (érettségizett, gyermektelen, dolgozik). Megkérdeztem, hogy szorong-e a generációs és környezeti problémák miatt. „Amikor éppen érzem azt, hogy a hormonjaim nem tombolnak, akkor abszolút befolyásolnak engem [...] Miért akarnék neki rosszat? Kb. ez az érzés van bennem, ha arra gondolok, hogy szülnöm kéne, akkor így kb. átokverte életre kárhoztatnám. Meg az hogy a földnek az alakulása, meg a szociális szorongás [...] az oktatás kuka, egészségügyi helyzet kuka. Maximum otthon szülhetnék, ha most szülnék. Bemegyek és meghalok. [...] Nem olyan rossz a helyzet, hogy mondjuk egy terhes nő bemegy elvileg a kórházba, akkor minden fertőzést elkap és meghal, viszont a bánásmód is olyan, hogy egy életre traumatizálnak. ...)
- 36. interjúalany 24 éves nő (érettségizett, 2 gyermekes, GYES-en van, nem dolgozik). Az első szülési élménye annyira rossz volt, hogy utána nem akart több gyermeket. Kértem, konkretizálja, hogy milyen szempontból volt rossz, lelkileg, vagy fizikailag. Úgy érezte, a bánásmód dominált, de fizikailag is rossz volt, mert végül sürgősségi császárral szült. A második gyermek nem várt terhességből született. Magától nem vállalt volna többet emiatt az élmény miatt.

Atomizált társadalomnak köszönhetően a gyermekvállalás kivált a mindennapok részéből. A nukleáris családok hátránya a támogatói háttér hiánya, ami jelentősen megnöveli a szülők terheit, hisz mindenről nekik kell gondoskodniuk. A korábbi kiterjesztett családi formákkal ellentétben itt a generációk között áramló kölcsönös segítségnyújtás, támogató közeg gyengül. A szociális elszigeteltségben az anya magára marad a gyermekkel, kiszorulva korábbi szociális közegéből, kapcsolataiból. Váratlan események, problémák esetén a szülőknek maguknak kell megoldani, kitapasztalni a dolgokat. A gyermekeknek pedig kevesebb példa, interakciós tér áll a rendelkezésükre, melyből tanulhatnak. Az elszigeteltség következtében alapvető problémák esetén nincs, aki segítene, elmagyarázná a folyamatokat. Nincs meg a példa, amiből tanulni lehetne, pedig a mások tapasztalata nagy segítséget jelent a gyermekvállalásban.

- 21. interjúalany 36 éves nő (főiskolát végzett, 2 gyermekes, dolgozik). Kérdeztem, hogy voltak-e a környezetében negatív vagy pozitív példák, amik befolyásolták, megerősítették, vagy eltántorították. „... Most már értem, hogy miért sietett haza a nővérem 5 perccel előbb is. [...] Most már értem azokat, amiket mondtak. Én egy kicsit azt éreztem, hogy túlzásban vannak az emberek, amikor a gyermeknevelésről van szó, hogy semmire sincsen idejük, semmire. Tehát, hogy izé stb. Mert mit látsz? Gyerek eszik, alszik, pisil, kakil stb. Az elején nyilván, meg ilyenek és gondolod ezzel. Most már megértem azokat, amiket, akik mondták, hogy b*szi ez tényleg ilyen. Tehát hogy így egyszerűbb dolgozni, mint így gyereknevelés. Mármint hogy úgy értem, hogy a munkában legalább tudod, hogy így mik a következő fokozatok, vagy lépések, vagy megtanulod. De itt ugye te tapasztalod és így a nulláról eléggé nehézkes. ...”
- 8. interjúalany 28 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). A testvérének most 10 hónapos a kisbabája, ott éli ki a „gyerekenergiákat”. „... Most már sokkal jobban belelátok egy ilyen sztoriba, hogy ez így miről szól nap mint nap.” Megkérdeztem, hogy ez segíti, magabiztosabbá teszi-e. „... Segít, segít. Amúgy meg nekem maga az, ahogy ő szült, az is egy ilyen sokkal kevésbé ijesztő, vagy, hogy így eloszlatja a félelmeimet. ...”
- 29. interjúalany 35 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „... A nővérem terhesen egyedül maradt és hazaköltözött. Anyukám azt mondta, mikor mondtam neki, hogy gyereket szeretnénk a férjemmel, hogy gondoljam át alaposan, hogy egyedül is fel tudom-e nevelni, mert nincs jogom mások nyakába varrni magam, vagy a gyermekem és kedvem szerint dönteni. Ebbe a világba, ha nem számíthatok senkire, ha baj van?! Akkor oroszrulett gyermeket szülni. El is ment az a kevés kedvem tőle hál’ Istennek, bár akkor nagyon bántott. ...”

Az interjúk során felmerült két új tényező, amelyekre nem gondoltam. Az egyik a közösségi média hatása, mely a várandósságot idealizált, mindennél boldogabb folyamatnak tünteti fel, elfedve ezzel a dolgok valódi arcát, melynek megismerését ezt követően sokan személyes kudarcként élik meg. Akik pedig előtte állnak, azok nyomasztó akadályként tekintenek rá, amit nehéz teljesíteni.

- 40. interjúalany 34 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). Kértem, hogy mondjon olyan pozitív vagy negatív példát, ami nagy hatással volt rá a gyermekvállalással kapcsolatban. Pozitív, megnyugtató példaként hozta fel, hogy egy édesanya elmesélte a várandósság kapcsán, mi történt vele, és ezt mennyire őszintén és jól kezelte. Ez megnyugtatta, hogy lehet így is csinálni, hogy nem akarsz nagyon megfelelni a képnek, amit az interneten mutatnak a várandósságról, meg a filmekben. Megkérdeztem, hogy 1-től 10-ig értékelve, az őszintétlen, idealizált kép mennyire nyomasztja (ahol a 10 a nagyon nyomasztó). 9-esre értékelte.

A másik számomra új tényező a hormonális készítés erősen befolyásoló ereje fiatal korban, kb. 18–22 éves korban. Többen beszámoltak arról, hogy erős készítést éreztek, mikor elérték egy bizonyos kort. Ez néha egybeesett az aktuális kapcsolatuk stabilizálódásával, de végül a racionalitás felülírta minden esetben a gyermekvállalási kedvet. Ahogy korosodtak, úgy csillapodott ez a vágy. Megkérdeztem az interjúalanyoktól, érezték-e 19–22 éves koruk körül, hogy fellángolt volna a gyermek utáni vágy, hogy a „természet szólítja őket”, s ha igen, mikor.

- 4. interjúalany 27 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „Volt! Valahogy így 18–19 környékén, az első hosszú, komoly kapcsolatomban, jövőt terveztem vele. Ő nem volt annyira elragadtatva a gyerek gondolatától. Szóval az is visszatartó volt, meg hogy én se most azonnal akartam, hanem alig vártam, hogy még pár év és ott legyünk és akkor remélem már fog akarni gyereket.”
- 6. interjúalany 29 éves nő (főiskolát végzett, gyermektelen, dolgozik). „Hát olyan 21 éves korom körül. [...] Egyértelmű volt, hogy amint bekötődtem mondjuk érzelmileg egy kapcsolatba és ott egy ideig már benne voltam, ezek elindultak és nagyon erősek tudtak egyébként lenni. ...”
- 23. interjúalany 24 éves nő (érettségizett, gyermektelen, dolgozik). Említette, hogy amikor a hormonjai nem tombolnak, olyankor úgy érzi, a mai körülmények között felelőtlenség gyermeket hozni a világra. „... Igen akkor tudok gondolkozni és végiggondolom az egészet, és akkor nem kéne szülni, de hogyha a hormonjaim tombolnak, márpedig mostanában egyre sűrűbben, akkor azt érzem, hogy de nagyon szeretnék gyereket. Vagy például meglátok az

utcán egy kisbabát és akkor így »Ííí, de aranyos, kéne szülnöm«. [...] de azért még az eszemnél vagyok, és nem elvakultan gondolom azt, hogy márpedig most már szülni kéne. ...» 21–22 éves kora körül kezdődött. „... 22, igen, szerintem akkor tájt kezdett ez el. Érzem a testemen is, hogy például a menstruációm is egyre erősebb, tehát hogy abszolút érzem [...] érzem azt, hogy ez egyszerűen nem azt, hogy ez egy orvosi probléma, hogy akkor ez gond és mennem kell orvoshoz, hanem azt, hogy egyszerűen erősödik, mert azt mondja a testem, hogy: – Na kész vagyok. ...»

Minden esetben, ahol megemlítették ezt az „evolúciós hívást”, arról számoltak be, hogy végül a racionalitás felülírta az ösztönt. Hol az aktuális pár, hol az érintett részéről jelent meg az ésszerűség, mert még nem találták alkalmasnak a körülményeket.

A mintavételezés során az alacsony iskolai végzettséggel és jövedelemmel rendelkezők megszólítása szintén cél volt. Többen hajlandóak voltak kitölteni a kérdőívet, de az interjúhoz már nem járultak hozzá (kivéve 2 fő, akik nógrádiak voltak.) A kutatás során nyert adatok és információk nagymértékben alátámasztották a Lukács J. Ágnes által írt *Roma/cigány családok* című tanulmányában foglaltakat.²¹

Az egyik érintett férjével sikerült beszélmem, aki segítette a kutatási adatgyűjtésemet, és hajlandó volt a tapasztalata alapján, az ő szemszögükből elmondani a gyermekvállalással kapcsolatos nézeteiket. E megkérdezettek köre jellemzően 8 általánossal, vagy még azzal sem rendelkezett; Jász-Nagykun-Szolnok megye, Észak-Alföldi régió nyugati részéről származó, főként alkalmi munkából élő, vallásos kisebbségi csoport tagjai. Az elmondottak szerint az interjútól való tartózkodás elsődleges oka a bizalmatlanság volt, mert számukra a gyermekvállalás intim témát jelent. Náluk a kiterjesztett, összetett családforma dominál, és a család fogalma máshogy épül fel. Testvér minden rokon. Nincs unokatestvér, féltestvér, sógor, egyéb rokoni szál. Mindenki testvérnek számít, ebből következően a rokoni viszonyt meghatározó fogalmakat sem igazán ismerik, értik. A gyermek az „szent”, míg el nem éri a 12 év körüli kort, addig nem is igazán korlátozzák, nevelik őket, kiváltképp, ha fiúgyermek. Utána viszont elvágólag elvárják tőle a felnőtt feladatkörök elsajátítását, ellátását. A gyermek „érkezése” a családba természetes jelenség. Akitől gyermekük születik, azt a férjüknek tekintik. Itt is létezik a „lányok megszőktetése”, amit sikeres szőktetés esetén szintén házasságnak tekintenek. A férfi/férj elhagyása nem támogatott, még a nők körében sem. A férfi és a nő nem tekinthető azonos ranggal, jogokkal rendelkezőnek. A „családtagok” között nagyon szoros a kötelék. Kiterjedt rokonsági kapcsolatrendszerek jellemzik. Sűrűn, napi szinten összejárnak,

²¹ Bővebben lásd (Falus, és mtsai., 2018)

segítik egymást, szolidárisak. Az eltérő korú gyermekek együtt játszanak, vigyáznak egymásra, szorosan együtt nőnek fel a rokonság többi gyermektagjával. A gyermekvárás, gyermeknevelés csoportos tevékenység számukra. Mire felnőnek, megtanulják, hogyan kell ellátni egy gyermeket, hisz folyamatosan látják, részt vesznek benne, segítik egymást, így az életük részévé válik. E megkérdozettek körében kivétel nélkül magas a gyermekszám, és fontos számukra a vallás, valamint a társadalmi elvárás, eltérően az egyéb csoportoktól. Korán vállalják a gyermekeket, ami az élet természetes részét képezi számukra. Az élménytartományuk alapvető része a szoros köteléket alkotó, kiterjedt, szolidáris családi közösség, mely nem hagyja magára a tagjait. Ebből adódóan is magasabb a kockázatvállalási hajlandóságuk a kapcsolati rendszereikre jellemző erős kohéziónak köszönhetően.

5 A KUTATÁS FŐBB EREDMÉNYEI

Az individualizmus, a fogyasztói kapitalista társadalom, a gazdasági egyenlőtlenségek, a globalizáció, a homogenizálódás komplex folyamata együttesen olyan alacsony kohézióval rendelkező környezetet teremtenek, melyben a gyermekvállalás nehézkes és sok esetben kevésbé kínál vonzó lehetőséget.

A modern társadalmakra jellemző fragmentálódás, az elidegenedés, az egyének közötti – sokszor anyagi javakhoz, érdekekhez fűződő – gyenge, felszínes kapcsolatok, a szolidaritás hiánya csökkenti a családi, közösségi összetartást. A gyermekneveléshez erős érzelmi és közösségi kapcsolatok szükségesek.

A fogyasztói életmód fenntartása sokak számára gondot okoz, adóssággal jár. A stabilitás elérése a többség számára csak hitelen keresztül (vagy még úgy sem) megoldható (lakáshitel, gépjármű hitel, fogyasztói hitel). A gyermekvállalás pedig további anyagi jellegű többletterhet jelent, melyet elő kell teremteni. Emiatt sokan késleltetik, vagy inkább bele sem vágnak, hogy elkerüljék a pénzügyi bizonytalanságot, vagy mert nem érzik, hogy képesek gyermeküknek megfelelő alapot biztosítani. A gazdaságot jellemző egyenlőtlenség, a tőke koncentrációja (így a hatalom is) egy szűk réteg kezében az alsóbb rétegek számára nem biztosít elegendő erőforrást (mindinkább kiszolgáltatott helyzetbe sodródni), miközben a pénz, az anyagi javak kiemelkedő szerepet kapnak a személyes boldogság, boldogulás és a gyermek jövője szempontjából egyaránt.

Az önfeláldozás, a pénzügyi terhek, a társadalmi mobilizáció zártsága, a korlátozott jövőkép csökkenti az egyének motivációját, miközben a személyes és anyagi boldogulás került az előtérbe. A gyermeknevelés természeténél fogva önfeláldozó folyamat, melyben a szülőknek

sokszor a saját ambíciójukat, szabadidejüket és anyagi erőforrásaikat kell feláldozniuk a gyermekük érdekében.

A vizsgálat során egyértelműen megjelent mint késleltető/hátráltató tényező a stabil anyagi háttér megteremtése, iskola elvégzése, munkahelyen való stabilizálódás. Többen említették, hogy még 2–3 évet „élni” szeretnék a gyermekvállalás előtt. Még akik gyermekre vágytak, azok is halasztottak, vagy kilátásba helyezték, hogy megfelelő háttér nélkül inkább lemondanak a gyermekvállalásról.

Az 1. hipotézisem, mely szerint Magyarországon nem jut elég idő, nem áll rendelkezésre elegendő erőforrás, hogy egyszerre lehessen gyermeket vállalni, jövőt építeni, miközben a létfenntartásról is gondoskodni kell. Az interjúk döntő többsége azt támasztotta alá, hogy a stabil munka és anyagi háttér megteremtése előrébb való, mint a családalapítás, így ezek a tényezők hátráltatják a gyermekvállalást, ami ezáltal egyre kijebb tolódik.

Azok esetében, akik összetartó, kiterjedt családdal rendelkeznek, nagycsaládból származnak, az anyagi háttér kisebb jelentőségű, jóval hamarabb vállalnak gyermeket. Az interjúalanyok körében ennek a csoportnak az iskolázottsága igen alacsony volt (8 általános, vagy az alatt).

A 2. hipotézisem, hogy az iskolázottságnak és az információhoz való egyre szélesebb körű hozzáférésnek köszönhetően az egyén mindinkább racionális alapon hozza meg a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseit, felmérve a rendelkezésére álló erőforrásokat, lehetőségeket. Az iskolázottság mértéke a megkérdezettek estében is negatívan korrelált a gyermekvállalási hajlandósággal. Lásd 3. számú melléklet 1-es ábra.

Az interjúk során a legtöbb esetben a stabilitás, erőforrás hiányát jelölték meg hátráltató tényezőként. Az interjúalanyok a legtöbb esetben arra a következtetésre jutottak, hogy inkább a lehetőségeikhez igazítják a vágyaikat, kevesebb gyermeket vállalva, vagy egyáltalán nem vállalva, mint hogy meggondolatlan döntést hozzanak, vagy kockáztassanak –alátámasztva ezzel a 2. hipotézisemet. Megvizsgálva a 2022-es népszámlálás adatait, azok szintén alátámasztják a korrelációt a vizsgált változók között. Megfigyelhető, hogy az azonos iskolai végzettséggel rendelkező csoportoknál a 3 vagy afölötti gyermekszám az alacsonyabb végzettségűekre jellemzőbb. Lásd 3. számú melléklet 2-es, 3-as ábra.

A 3. hipotézisemet szintén alátámasztotta a kutatásom eredménye. A saját gyermekkori tapasztalások, testvéri viszony, családi háttér minősége vagy hiánya befolyásolja a gyermekvállalási hajlandóságot és kihat a vállalni kívánt gyermekszámra, -vállalási időre. A családi háttér támogató közeg és családi minta formájában egyaránt befolyásoló tényező. Több esetben is beszámoltak arról, hogy gyermekvállalás előtt még szeretnék fejlődni, elhagyni

egyes családi mintázataikat, melyekkel már nem szeretnék terhelni majdani gyermeküket. Volt olyan, akit ez olyannyira befolyásolt, hogy inkább nem vállalt gyermeket, bár az ő esetében a bizonytalan anyagi háttér is nagy szerepet játszott.

Ott, ahol a gyermekkor természetes velejárója volt, hogy több generáció, eltérő korú gyermekek együtt nőttek fel és sokan voltak testvérek, ez inkább erősítő hatású, jellemzően több gyermeket vállalnak, hamarabb.

Mindezeken túl sok esetben igen fontosak a környezeti tényezők, például Magyarország helyzete. Többen jelezték, hogy nem feltétlenül nevelnék gyermeküket itthon, mert nem érzik megfelelőnek a környezeti feltételeket, a kilátásokat, a lehetőségeket.

A szülők példája sok esetben már nem állja meg a helyét a mai kockázati, rohamos léptékben változó, egyre kiszámíthatatlanabb világban, miközben a gazdaság egyre szűkebb életteret enged a mindennapi boldogulás számára. A gazdasági rendszerünk által megteremtett fogyasztói társadalomban az értékek megváltoztak. Ahhoz, hogy a gyermekek boldogok legyenek, a rendszer arra kényszeríti a szülőket, hogy lépést tartsanak a minduntalan megjelenő újabb és újabb trendekkel. Nem elég, ha tisztességben, szeretetben fel tudunk nevelni egy gyermeket, mert lépést kell tartani a környezeti elvárással, társadalmi nyomással is, ami többek közt súlyos anyagi terhet ró a szülőkre. Ha pedig nem sikerül, akkor a gyermek hamar periférián találhatja magát, ami egyben könnyen elzárhatja a társadalmi mobilitása elől az utat.

6 ÖSSZEGZÉS

A változások rohamos léptéke, a modern ipari, tudásalapú, kockázati társadalom következményei, a globalizálódás, a homogenizálódás, az individualizálódás, a gazdasági és hatalmi struktúrákban bekövetkezett és egyre fokozódó aránytalanságok, az erőforrásokhoz való korlátozott hozzáférés, a nyíló társadalmi olló, az értékrendekben bekövetkezett össztársadalmi szintű változások (a fogyasztás, a pénz, az élménykeresés, az individualizmus felértékelődése) magával hozott egy olyan környezeti feltételrendszert, amely nem kedvez a gyermekvállalásnak. A tudáshoz való hozzáférés széleskörűvé válása pedig elvezetett az életvezetés racionalizálásához. Éppúgy, ahogy a felvilágosodás idején a protestáns etika racionalizáló hatással volt a kapitalizmusra, ez a folyamat ment végbe a tudásra épülő fejlett társadalmakban az életvezetési döntések racionalizálódásával. A körülmények tekintetében felsorolt változások, életfeltételek, az erőforrásokhoz való egyre szűkebb hozzáférés nem kedvező a gyermekvállalás szempontjából. Figyelembe véve, hogy egy gyermek felnevelése

további erőforrásokat von el ez egyéntől, családtól, miközben felértékelődött az egyéni boldogulás, boldogságkeresés szerepe, meggyengült viszont a társadalmi kohézió, az altruizmus, vagyis a gyermekvállalás kedvezőtlen irányba befolyásolja, kockára teszi a gyermekét nevelő státuszát. Mindezek kedvezőtlen irányba befolyásolják a gyermeket vállaló egyén várható életszínvonalát. A többség számára így racionális alapon nem a legoptimálisabb döntés a gyermekvállalás. Persze elmondható, hogy régen is rosszak voltak a körülmények, hogy korlátozott volt az erőforrásokhoz való hozzájutás, háború alatt is születtek gyermekek stb. Viszont korábban a társadalmi értékrend, a kulturális háttér elvárta a családalapítást, ami szentesítette a nemek közötti hosszútávú kapcsolatteremtést, biztosabb háttért teremteve a nő számára, hogy fel tudja nevelni a gyermekeit, ezzel megteremtve a gyermek magasabb szintű ellátottságát. Továbbá az agrártársadalmakban a család gazdaságát erősítette a gyermekek születése. Az embereknek tradicionális okokból, valamint a tudáshoz való hozzáférés korlátozottsága miatt nem volt választásuk, továbbá akkoriban nem volt fogamzásgátlás és hozzáférés a megfelelő körülmények között elvégezhető abortusz lehetőségéhez.

Ma már a racionalizmus és a továbbra is (csak más módon) kedvezőtlen környezet viaskodik az ösztönnel, a „természet hívó szavával”, miszerint az emberek vágynak az utódra. De azzal, hogy a gazdasági érdekek egyéb társadalmi szintű „értékeket” helyeztek előtérbe és a családalapítástól, a gondoskodási munkától elvonták az erre szánható erőforrásokat, a gyermek értékét pedig „közjóság” szintjére helyezték, nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy napjainkban a „mérleg nyelve megingott”.

Azzal, hogy az egyénnek van választási lehetősége (a determinisztikus, kulturális hagyományok által előírt úttól való nagyobb fokú eltérés) és kellő tudása, rálátása ahhoz, hogy döntsön, továbbá kiüresedő értéként van jelen társadalmunkban a gyermek, a család szerepe, voltaképpen lassacskán a többség számára csak a gyermek után való vágyakozás mértékének erősségén múlik, hogy társadalmunk tagjai vállalnak-e gyermeket és hogy hányat. Mindezen folyamatok Magyarországon is megfigyelhetők és végbementek. Sajnálatos módon az interjúalanyokkal folytatott beszélgetések során is érzékelhetővé vált, hogy e folyamatok miként jelentkeznek és válnak hátráltató tényezővé a gyermekvállalás során az alanyok számára. A lakáshoz jutás lehetősége, a biztonságos, elfogadható munkahely, a kereset megteremtése, a megfelelő társ, stabil kapcsolat kialakítása valójában egyre nehezebbé vált, ami pedig az altruizmus és a kapcsolati rendszereket összetartó kohézió gyengülése miatt egyre fontosabb az egyének számára.

Az, hogy hazánkban a munkaerő értéke egyre olcsóbb, és a gazdasági rendszer instabil, kedvezőtlen inflációs környezetet alakított ki, csak fokozza a gyermekvállalástól való

eltántorodást. Több interjúalany is közölte, hogy ha nem tud a leendő gyermeke számára megfelelő anyagi bázist, életszínvonalat megteremteni, akkor inkább gyermektelen marad, mert nem szeretné a gyermekét kiszolgáltatott gazdasági helyzetbe kényszeríteni.

Hazánkban 2024 áprilisában a nettó kereset mediánértéke 357 900 forint volt a KSH 2024. június 21-én közzétett, keresetekről szóló gyorstájékoztatója alapján. Miközben a korábban említett Egyensúly Intézet szubjektív szegénységkutatási eredményei szerint legalább 400 000 forint bevétel szükséges egy átlagos szintű megélhetéshez. A megkérdezettek 66%-a semmilyen megtakarításra nem képes, épp hogy meg tud élni, 30% egy kis pénzt félre tud tenni, és mindössze 2% tud jelentősebb összeget megtakarítani. (Egyensúly, 2024) A társadalmunk 2%-on felüli része milyen jövőt tud biztosítani a gyermekének? Mennyi többletterhet képes elviselni?

Hazánkban az aktuális népszámlálási adatok szerint 2001-ben 471 901 olyan család volt, ahol egy szülő élt együtt a gyermekkel, majd 2011-ben már (13,7 %-kal több) 536 614, és 2022-ben (további 6,5%-kal emelkedve) 571 604-re gyarapodott a számuk. Ezek a családok fokozottan ki vannak téve a szegénység és a kirekesztés kockázatának.

A lelkiismeretes családalapítás útja a stabil alapok megléte. Ennek hiányában marad az ösztön, sok optimizmussal körülbástyázva, a véletlen, vagy a meggondolatlanság?

A megváltozott társadalmi berendezkedések, viszonyrendszerek, szerepvállalások, kulturális módosulások, az életkori fordulópontokban bekövetkezett változások mind a gyors ütemű fejlődés, az ehhez igazodni próbáló komplex rendszerek, struktúrák következményeként alakultak ki mint szükségszerűen felmerülő és kibontakozó megküzdési stratégiai minták.

Miközben jelenlegi társadalmi, gazdasági rendszerünk a rövidtávú stratégiákat részesíti előnyben, nem érdekelt a felgyülemlett hosszútávú problémák orvoslásában.

Az egyre csökkenő születési szám oka többek között az egyre szűkülő életlehetőségek, a labilis környezeti, munkaerőpiaci feltételek és a gyermekvállalás, gyermeknevelés valóságban alacsony társadalmi értéke. Magyarországon a családtámogatásra szánt összeg az elmúlt közel harminc évre visszatekintve mélypontra süllyedt. Míg 1995-ben a GDP 2,5%-át tette ki az erre szánt összeg, 2023-ra ez 1,1%-ra csökkent.²² (KSH, 2023)

Ahol a produktív munka, a fogyasztás, a pénz dominál és határozza meg az egyén presztízsét, ott az azzal ellentétes értékeket képviselő reprodukív, költséges, időigényes családalapítási tevékenység egyre inkább háttérbe fog szorulni. A gyermekvállalás olyan folyamat, mely az

²² Bővebben: <https://index.hu/gazdasag/2024/10/24/csaladtamogatás-kormány-csaladpolitika-költségvetés/>

elsődlegesen értékkel bíró, közmegbecsülést teremtő folyamatoktól vonja el a számára szükséges erőforrásokat.

Meg kell becsülni a gyermekeket és azokat, akik gyermeket vállalnak, és biztosítani kell számukra a gyermekneveléshez szükséges, megfelelő háttérfeltételeket.

Legyen valódi érték a gazdaság és a társadalom számára a gyermek és a gondoskodási munka!

IRODALOMJEGYZÉK

- Andor. (2019. 02 19). Egy a sok közül: milyen egy drogos világa belülről? - Interjú. (S. Kinga, Kérdező:) 7köznapi pszichológia. Letöltés dátuma: 2024. 10 08, forrás: https://7koznapiblog.hu/2019/02/19/egy_a_sok_kozul_milyen_egy_drogos_vilaga_belulrol_interju
- Babbie, E. (2001.). *A társadalomkutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Barash, D. P. (1980). *Szociobiológia és viselkedés (Sociobiology and behavior)*. (G. Judit, Ford.) Budapest: Natura. Forrás: <https://mandadb.hu/dokumentum/564947/Szociobiologia0001.pdf>
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2011). Kockázatos lehetőségek. Individualizálódás, társadalmi életformák és a szerelem összefüggése. *Fordulat*, 11-26. Letöltés dátuma: 2024. 04 23, forrás: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://fordulat.net/pdf/15/F15_beck-beck_szerelem.pdf
- Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive Modernisation*. Cambridge: Politiy Press.
- Bognár, V., Kabai, I., Somlai, P., & Tóth, O. (2007). *Új Ifjúság*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Böröcz, I., Federics, A., & Zachár, P. (2012). *Jelentés a pszichiátriai betegellátás átalakításának ellenőrzéséről*. Budapest: Állami Számvevőszék. Letöltés dátuma: 2024. 08 10, forrás: https://www.doki.net/tarsasag/pszichiatria/upload/pszichiatria/document/ASZ_jelentes_2012_20150831.pdf?web_id=
- Csányi, V., Demetrovics, Z., Forrai, J., Fövényi, J., Miklósi, Á., & Ujfalussy, D. (2010). *Fékevesztett evolúció - Megszakadási jelenségek az emberi evolúcióban*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Egyensúly, I. (2024). *Szegénységkutatás elemzés a magyarok pénzügyi kitettségéről 2024*. Budapest: Egyensúly Intézet. Letöltés dátuma: 2024. 10 19, forrás: https://egyensulyintezet.hu/wp-content/uploads/2024/06/szegenyseg_2024.pdf
- Falus, A., Feith, H., Fekete, M., Gradvohl, E., Lukács, J., Nagy, É., . . . Tóth, T. (2018). *Társadalom, család, egészség*. (F. H. Judit, Szerk.) Budapest: Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar.
- Fekete, G. (1974). *Éljünk magunknak?* Debrecen: Alföldi Nyomda.

- Forgács, J. (2002). *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest: Kairosz.
- Fraser, N. (2022). *Cannibal Capitalism: How our System is Devouring Democracy, Care, and the Planet – and What We Can Do About It*. (Open Books, 2024 . kiad.). (B. Júlianna, Ford.) London and New York: Verso Book.
- Hall, S. (1992). The question of cultural identity. In H. Stuart, H. David, M. Anthony G., & (eds), *Modernity and Its Futures*. Cambridge: Open University Press.
- Jászberényi, J. (2017). *Az élvezettársadalomtól a patrióta társadalomig? Egy új paradigma kezdetén?* Budapest: Szerzői kiadás.
- Kopp, M., & Skrabski, Á. (2009). Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. (M. Kopp, & Á. Skrabski, szerk.) *Távlatok*, old.: 32-52.
- Kopp, M., & Skrabski, Á. (2009). Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok*, 32-53.
Forrás: <http://www.tavlatok.hu/86/tavlatok86.htm>
- KSH. (2015). Demográfiai Fogalomtár. (K. Balázs, Szerk.) Budapest. Letöltés dátuma: 2024. 04 19, forrás: <https://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar>
- KSH. (2022). *Fenntartható fejlődés indikatori*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Letöltés dátuma: 2024. 10 10, forrás: <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/4-6>
- KSH. (2023). *Szociális ellátás*. Budapest: KSH. Letöltés dátuma: 2024. 10 27, forrás: <https://www.ksh.hu/stadat?lang=hu&theme=szo>
- KSH. (2024. 10 31). 22.1.1.8. Ezer megfelelő korú nőre jutó elveszületések. Letöltés dátuma: 2024. 10 31, forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0008.html
- KSH. (2024). *Helyzetkép 2023*. Budapest: KSH. Letöltés dátuma: 2024. 10 08, forrás: <https://www.ksh.hu/s/helyzetkep-2023/>
- KSH. (2024). *Statisztikai tükrök, Oktatási adatok 2023/2024 (előzetes adatok)*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Letöltés dátuma: 2024. 10 05, forrás: <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/oktatasi-adatok-20232024-elozetes-adatok/index.html>
- KSH. (2024.06.11). Demográfiai helyzetkép. In P. R. Csiszerné, D. E. Barkóné, J. Gerse, Z. Hidas, N. Kelemen, Z. Kormos, . . . K. Zerényi, *Magyarország, 2023* (old.: 263). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Losonczi, Á. (1973). *Az életmódról - az anyagi feltételek a mindennapi aktivitás és az emberi együttélés kérdései - Békés megyei vizsgálat alapján*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézet.

- Lőrincz, B., & Antal-Fekete, E. (2023). Oktatási egyenlőtlenségek, iskolai mobilitás és az oktatási rendszer átalakulása Magyarországon az 1980-as évektől napjainkig. In T. Kolosi, I. Szelényi, & I. G. Tóth, *Társadalmi riport 2022* (old.: 207-211). Budapest: TÁRKI.
- Madách, I. (1861). *Az ember tragédiája*. Pest: Kisfaludy-Társaság.
- Miklósi, E. (2015). Állandóan bekapcsolva. *Mindennapi Pszichológia*, 41-43.
- Molnár, L. (2015. 03 01). Racionalitás a kockázat társadalmában. A racionalitás lehetőségei a bizonytalanság világában. *INCO*.
- Murinkó, L. (2023.. 09.). A házasságban élők sokfélesége az új évezredben. *Demográfia*, 5-70. Letöltés dátuma: 2024.. 02. 20., forrás: <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/2868/2761>
- Paksi, V., & Takács, J. (2016.. 02). Gyermektelenség Magyarországon. Mítoszok és kutatási eredmények. *Magyar Tudomány*, 159. Letöltés dátuma: 2024.. 02. 19., forrás: <http://www.matud.iif.hu/2016-02.pdf>
- Paksi, V., Király, G., & Luksander, A. (2014. 03). A gyermekvállalás időzítésével kapcsolatos lakossági attitűdök egyes bizonytalansági tényezők tükrében. *Szociológiai Szemle*, 84-112. Letöltés dátuma: 2024.. 02. 19., forrás: https://szociologia.hu/dynamic/paksi_et_al.pdf
- Piko, B. (2003). *Kultúra, társadalom és lélektan*. Budapest: Akadémia Kiadó Zrt.
- Piko, B. (2005). *Lelki egészség a modern társadalomban*. Budapest: Akadémiai kiadó zrt. .
- Pongrácz, A. (2014). *A globalizált világ aktuális kérdései: államelhalás vagy államépítés?* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Pongrácz, T. (2013.. március XIII. évfolyam 1.szám). A Ratkó-korszak. (K. Balázs, Szerk.) *KorFa – népesedési hírlevél*, 1. Letöltés dátuma: 2024. 02 19, forrás: <file:///C:/Users/User/Desktop/727-Article-192-1-10-20150120.pdf>
- Rényi, Á., Sik, D., & Takács, E. (2014.). Elemzési szempontok a késő modern társadalmak kordiagnózisához. *Szociológia Szemle*, 18-60.
- Rózsa, S. (2017. 02 23). *11 társadalommodell - Társadalmi kiút-koncepciók az ökoválságból*. Letöltés dátuma: 2024. 04 28, forrás: Ökobetyár.blog: https://okobetyar.blog.hu/2017/02/23/8_reflexiv_modernizalas_11_tarsadalommodell
- Sik, D. (2018). Adalékok az eldologiasodás fenomenológiájához. *Replika*, 79-95.
- Szalai, E. (2017. 10 03). Elidegenedés az újkapitalizmusban. *Új Egyenlőség*. Budapest. Letöltés dátuma: 2024.. 10 02, forrás: <https://ujegyenloseg.hu/elidegenedes-az-ujkapitalizmusban/>

- Tóth, O. (1999). Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban . In *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999* (old.: 53-62). Budapest: TÁRKI és a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága.
- Tóth, O., & Dupcsik, C. (2007). Családok és formák - változások az utóbbi ötven évben Magyarországon. (M. Livia, Szerk.) *Demográfia*, 430-437. Letöltés dátuma: 2024. 02 19, forrás: <file:///C:/Users/User/Desktop/557-Article-503-1-10-20150202.pdf>
- Vida, Z. (2008). Az autonóm életstílustól egy pluralizált társadalomkép felé. *Replika*, 33-39.
- Vincze, A. (2012). Önkategorizáció és individualizáció. In *A szociológia szemüvegén keresztül : tanulmányok Feleky Gábor 60. születésnapjára.* (old.: 355-366). SZTE Egyetemi Kiadványok. Forrás: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/67999>

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

Kedves Kitöltő!

.....XY..... vagyok, a Egyetem Szociológia BA Szakos, végzős hallgatója. A gyermekvállalással kapcsolatos nézőpontokat, befolyásoló tényezőket vizsgálom, ehhez kérném a segítségét az alábbi kérdőív kitöltésével.

A részvétel önkéntes, anonim és bármikor megszakítható.

A kitöltés körülbelül 10 percet vesz igénybe. A kérdésekre kérem, őszintén válaszoljon, hogy hiteles képet kaphassunk a mai 15-35 év közötti korosztály gyermekvállalással összefüggő motivációiról, elképzelésekről, aggodalmakról, élethelyzetekről.

A segítségét előre is nagyon köszönöm!

1. Születési éve:

2. Neme (a megfelelő rész karikázandó): fiú - lány

3. Kérem jelölje „X”-el az Ön, valamint szülei/nevelő szülei legmagasabb befejezett iskolai végzettségét.

ISKOLAI VÉGZETTSÉGEK:	ÖN	ÉDESANYJA NEVELŐ ANYJA	/ ÉDESAPJA/ NEVELŐ APJA
8 általános			
középiskolai tanulmányait folytatja			
szakmunkásképző, szakképzés érettségi nélkül			
szakközépiskolai- / gimnáziumi érettségi			
főiskolai / egyetemi tanulmányait folytatja			
főiskola / egyetem			
nem tudom			

5. Hogyan értékelné anyagi helyzetét? Amennyiben, még szüleiddel élsz, úgy az életkörülményeire tekintettel milyennek érzed anyagi helyzeteteket?

A mindennapi életvitel szempontjából, melyik állítás az, ami leginkább illik Önre? Kérem, karikázza be az Önre leginkább illő válasz előtt található sorszámot.

(Szükséges dolgok: a mindennapi életvitel szempontjából a megfelelő minőségű, napi háromszori étkezés; napszaknak megfelelő ruházatok megléte; tanulmányokhoz, munkához szükséges informatikai eszközök megléte; a havi kiadások, élelmezés, lakhatás/rezsi kifizetésének megoldottsága; szükség szerint felmerülő gyógyszerek kiváltásának megoldottsága.)

1. Hónapról hónapra élek, az elmúlt két évben többször is előfordult, hogy hónap végére elfogyott a pénzem.
2. Hónapról hónapra élek, de nincsenek közüzemi számlatartozásaim, sem törlesztőrészlet elmaradásom.
3. Csak a szükséges dolgokkal rendelkezem. Az egyéb, nem szükségszerű 10.000Ft-ot meghaladó kiadásokat, például szórakozásra, vagy önmagamra költeni nem tudok.
4. A szükséges dolgokkal rendelkezem. Az egyéb, nem szükségszerű 10.000Ft-ot meghaladó kiadások, például szórakozásra, vagy önmagamra költeni gondot okoz számomra.
5. A szükséges dolgokkal rendelkezem. Az egyéb, nem szükségszerű 10.000Ft-ot meghaladó kiadások, például szórakozásra, vagy önmagamra költeni nem okoz gondot számomra.
6. Meg van mindenem, nem szenvedek hiányt, és megengedhetem magamnak anyagilag, hogy minden évben elmenjek legalább egy hétre nyaralni.
7. Ha bármire vágyom, anyagilag megengedhetem magamnak, hogy megvegyem pl.: szórakozás, külföldre utazás, síelés, autóvásárlás, stb.

6. Családi állapota? Az Önre vonatkozó válasz előtti sorszámot kérem, karikázza be.

1. hajadon / nőtlen egyedül élek
2. hajadon / nőtlen családommal / szülőkkel / szülővel élek
3. hajadon / nőtlen élettárral élek
4. házas, házastárssal élek
5. házas, de külön élek
6. elvált, egyedül élek
7. elvált, élettárral élek

7. Vannak testvérei? Ha igen hány testvére van? (Édestestvér, féltestvér, akikkel együtt nőtt fel; 0 – amennyiben nincs testvére) Az Önre vonatkozó választ kérem, karikázza be.

0

1

2

3

4, vagy annál több

8. Mit gondol ma Magyarországon hány gyermek vállalása a társadalmilag elfogadott? Mi a társadalmi/környezeti elvárás Ön szerint? Az Önre vonatkozó választ kérem, karikázza be.

- 0
- 1
- 2
- 3
- 4, vagy annál több

9. Ön szerint egy családban mennyi az ideális gyermekszám? Az Önre vonatkozó választ kérem, karikázza be.

- 0
- 1
- 2
- 3
- 4, vagy annál több

10. Kérem, értékelje egy 1-től 5-ig terjedő skálán (melyben az 1- Nem befolyásol, az 5- Teljes mértékben befolyásol), hogy az alább felsorolt tényezők mennyire befolyásolják Önt a gyermekvállalással kapcsolatos döntésében.

- 1. a vallás.
- 2. a társadalmi elvárás.
- 3. a családi háttér, a segítség szempontjából.
- 4. a családi háttér nem a segítség, hanem a szokások, szülői elvárás, gyermekkori élmények, szülői minta, genetika, stb. szempontjából.
- 5. a jelenlegi anyagi, lakhatási, munkaerőpiaci helyzetem.
- 6. a tágabb környezetben élő emberek viselkedése, értékrendje, kulturáltsága (pl. a munkahelyen, az utcán, az üzleti világban, a közintézményekben, közterületen, stb.).
- 7. Magyarország helyzete politikai, gazdasági, munkaerőpiaci, infrastrukturális (iskola, óvoda, egészségügy, közlekedés, közüzemi ellátottság), stb. szempontból.
- 8. az egyéb magyarországi helyzeten felül álló környezeti feltételek, például geopolitikai helyzet, gazdasági helyzet, klímaváltozás, túlnépesedés, környező háborús helyzet.
- 9. stb.:.....

11. Van már gyermeke? Az Önre vonatkozó választ kérem, karikázza be.

nincs (→ UGRÁS A 12. KÉRDÉSRE!)

van → **Hány gyermeke van?**

- 1
- 2
- 3
- 4, vagy annál több

12. Szeretne gyermeket, vagy ha van már, akkor szeretne még gyermeket? Az Önre vonatkozó választ kérem, karikázza be.

Nem (→ UGRÁS A 13. KÉRDÉSRE!)

Igen → **Hány gyermeket szeretne, vagy hány gyermeket szeretne még?**

1

2

3

4, vagy annál többet

13. Ha még nincs gyermeke, vagy nem szeretne több gyermeket, kérem válaszson az alábbi lehetőségek közül, hogy mi okból döntött így? Több válasz is bejelölhető. Az Önre vonatkozó részt kérem, aláhúzással jelölje.

1. Életkoromból adódóan.

2. Annyi gyermekem van már, amennyit terveztem.

3. Egészségügyi okból.

4. Rossz gyermekkori tapasztalatok, mintázatok / családban lévő genetikai, terheltség miatt.

5. Stabil párkapcsolat hiánya miatt.

6. Stabil anyagi háttér hiánya miatt, ezen belül:

a, albérletben, vagy szüleimmal/testvéremmel élek;

b, bizonytalan a munkahelyem/munkaköröm;

c, bizonytalan az anyagi helyzetem.

7. A párom nem szeretne.

8. Az egészségügyi ellátás színvonala nem megfelelő.

9. Az oktatás színvonala nem megfelelő.

10. A családi háttérsegítség hiánya miatt.

11. Túl nagy a felelősség / kompromisszum / teher / kötöttség, melyre nem vágyom, vagy megijeszt

12. Az aggasztó jövőkép miatt, ezen belül:

a, felmelegedés, klímaváltozás okán bekövetkező változásoktól való félelem;

b, félelem a világméretű járványoktól;

c, félelem a tömeges migrációtól;

d, háborús fenyegetettség miatt;

e, politikai helyzet (belpolitika) miatt;

f, geopolitikai helyzet (földrajzi helyzethez és tényezőkhöz kapcsolódó külpolitikai, hatalmi törekvések) miatt;

g, túlnépesedés miatt;

h, a föld védelme érdekében.

13. egyéb:
.....

14. Kérem, 1-től 5-ig értékelje, az alább felsorolt okok/tényezők milyen mértékben befolyásolják Önt a gyerekvállalásban? Az 1 – Semmilyen szinten nem befolyásol, 5 – Teljes mértékben gátol.

1. az életkorom, még fiatal / már öreg vagyok hozzá.
2. hogy még nem gondoltam rá.
3. hogy már annyi gyermekem van, amennyit terveztem.
4. a stabil párkapcsolat hiánya.
5. a stabil anyagi háttér hiánya, ezen belül:
 - a, hogy albérletben, vagy szüleimmel/testvéremmel élek;
 - b, hogy bizonytalan a munkahelyem/munkaköröm;
 - c, hogy bizonytalan az anyagi helyzetem.
6. a párom, mert nem szeretne.
7. az egészségügyi helyzetem.
8. a rossz gyermekkori tapasztalatom, a mintázatok / családban lévő genetikai, egyéb terheltség.
9. az egészségügyi ellátás színvonala, nem tartom kielégítőnek, biztonságosnak.
10. az oktatás színvonala, szerintem nem megfelelő / kielégítő.
11. a családi háttérsegítség hiánya.
12. a túl nagy felelősség / kompromisszum / teher / kötöttség melyre nem vágyom, vagy megijeszt.
13. az aggasztó jövőkép, ezen belül:
 - a, felmelegedés, klímaváltozás okán bekövetkező változásoktól félek;
 - b, félek, hogy kitör egy világméretű járvány;
 - c, félek a tömeges migrációtól;
 - d, aggaszt a háborús fenyegetettség;
 - e, a belpolitikai helyzet kilátástalan, aggasztó számomra;
 - f, a geopolitikai helyzet (*geopolitikai helyzet: földrajzi helyzethez és tényezőkhez kapcsolódó külpolitikai és nagyhatalmi törekvések*);
 - g, a túlnépesedés;
 - h, a föld védelme és érdeke.
14. egyéb okok:
-

15. Mit gondol milyen volna az ideális helyzet a gyerekvállaláshoz? Fejtse ki kérem pár mondatban a saját szavaival:

.....

.....

.....

16. Ha az Ön számára lényeges és fontos körülmények ideálisak lennének gyermekvállalás szempontjából, akkor vállalna gyermeket, vagy, ha van már, akkor vállalna még gyermeket? Az Önre vonatkozó választ kérem, karikázza be.

1. nem

2. igen

Ha igen, hány gyermeket vállalna (még)?

1

2

3

4, vagy annál több

Hozzájárul, ahhoz, hogy a kérdőívben szereplő válaszait anonim módon felhasználjam a dolgozatomban szereplő kutatáshoz? Kérem, aláhúzással jelölje.

Igen

Nem

Köszönöm a türelmét és, hogy megtisztelő válaszaival segítette a tanulmányi munkámat.

2. számú melléklet

Interjú vázlat, alapkérdések (anonim, önkéntes)

Keresztneved, hány éves vagy?

Hozzájárulsz, hogy a később kitöltésre kerülő kérdőíved, és a most készülő hanganyagot a szakdolgozatod kutatásához felhasználjam?

Mit csinálsz jelenleg? Dolgozol, tanulsz, mit?

Van tesód? Milyen a viszonyotok?

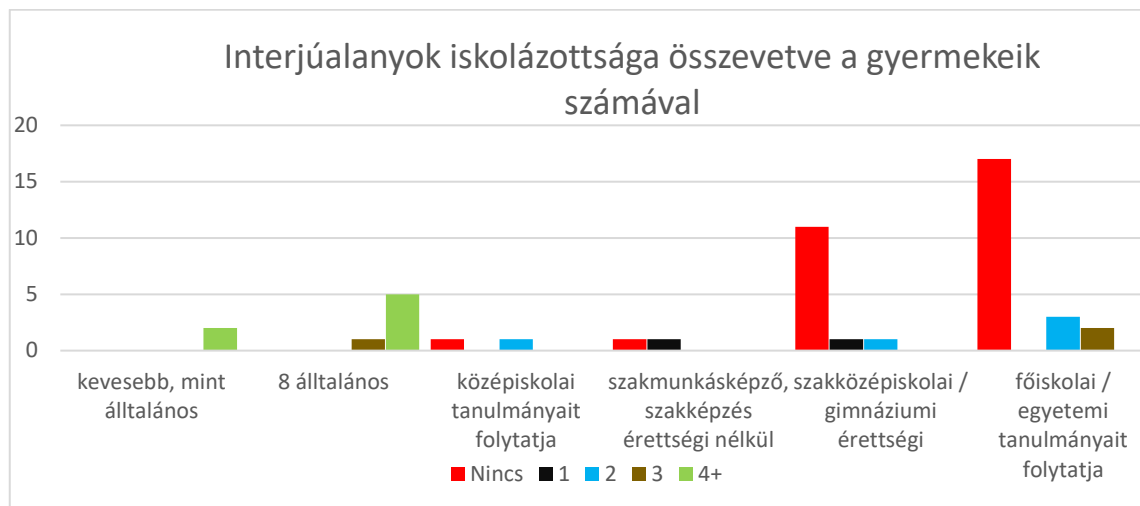
Milyen volt a gyermekkorod 1-10-ig, ahol az 1 borzalmas, 10 a gondtalan boldogság?

Van gyermeked?

VAN	NINCS
Mindig is szerettél volna? Hány gyermeked van?	Szeretnél? Mindig is szerettél/nem szerettél volna?
Hány éves voltál mikor megszületett az első? Szerettetek volna? Tudatos volt, vagy csak jött? Milyen körülmények közt éltetek akkor? Szülőkkel, albérlet, saját lakás, ha utóbbi, akkor szülői támogatásból, örökségből, hitel, stb.? Hány évesek most a gyerekek? Milyen tényezők befolyásoltak a gyermekvállalásban? Pl körülmények, környezeti nyomás, anyagiak, munka, vallás, szülők, szokások, ez az élet rendje, vágytál rá?	Igen: mikor, mikortól? Miért akkor? Milyen feltételek előzik még meg? Mihez kötöd? Ha az általa elmondott feltételek most megvalósulnának, akkor bele is fognál, most rögtön? Hányat szeretnél? Miért pont annyit? Miért nem többet, vagy kevesebbet? Nem: Miért nem? Sose vágytál rá? Ha minden ideális lenne, akkor sem? Ha igen hányat? Miért pont annyit? lásd fentebb, az igennél.
Szeretnél még gyermeket? Miért?	
Igen: Mikor? Mihez kötöd, mik a szerinted szükséges feltételek hozzá? Ideális esetben?	
Pozitív negatív példák, melyek komoly befolyással voltak rád?	Pozitív negatív példák, melyek komoly befolyással voltak rád ezzel kapcsolatban?
Volt olyan időszak az életedben, mikor felerősödött a vágy a gyermekvállalás iránt?	Volt olyan időszak az életedben, mikor felerősödött a vágy a gyermekvállalás iránt?
Mit tapasztalsz a környezetekben, hogyan vélekednek?	Mit tapasztalsz a környezetekben, hogyan vélekednek?
Generációs szorongások? (gazdasági helyzet, közoktatás, egészségügy, közlekedés, kultúra, klímaváltozás, háború, migráció, világjárvány.) Mennyire befolyásolnak?	Generációs szorongások? (gazdasági helyzet, közoktatás, egészségügy, közlekedés, kultúra, klímaváltozás, háború, migráció, világjárvány.) Mennyire befolyásolnak?
Mi a véleményed az örökbefogadásról, a rendszerről?	Mi a véleményed az örökbefogadásról, a rendszerről?

3. számú melléklet

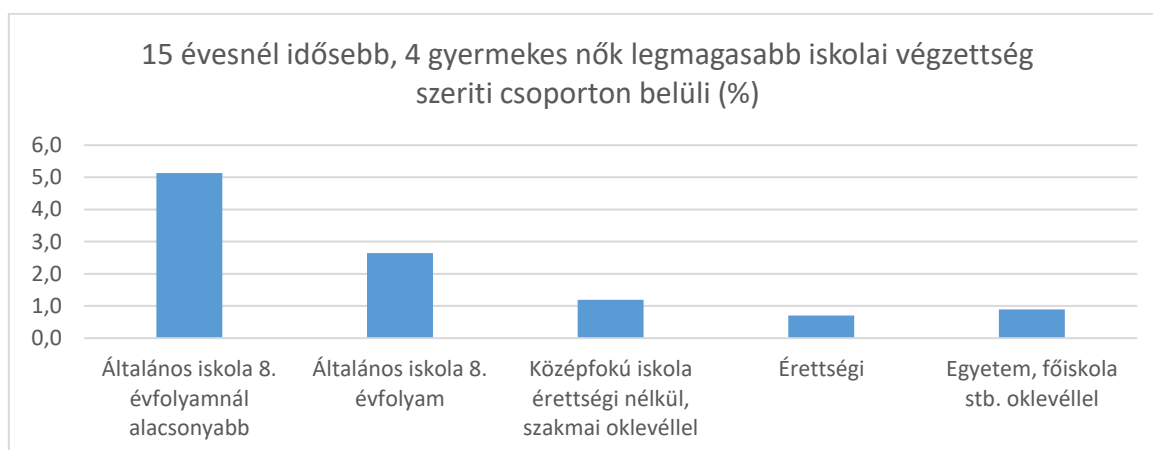
Az iskolai végzettségek összevetése a gyermekek számával

1. számú ábra

Saját készítésű diagram, melyben az interjúalanyok legmagasabb, befejezett iskolai végzettségét vetettem össze a gyermekeik számával. Készült: az interjúalanyok demográfiai adatai alapján.

Az azonos iskolai végzettséggel rendelkező csoportokon belüli gyermekszám százalékos arányait szemléltető grafikonok

2. számú ábra

KSH 2022. Népszámlálási adatbázisból felhasznált adatok alapján összeállított saját készítésű táblázat (<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/> Letöltés ideje:2024.10.31.)

3. számú ábra

KSH 2022. Népszámlálási adatbázisból felhasznált adatok alapján összeállított saját készítésű táblázat (<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/> Letöltés ideje:2024.10.31.)